

U KANTSOL
MEYAJ U JALA'ACHIL U
LU'UMIL YUCATAN

**ROLANDO
ZAPATA BELLO**

U KANTSOL
MEYAJ U JALA'ACHIL U
LU'UMIL YUCATAN

**ROLANDO
ZAPATA BELLO**

TSOOLIL

1. U MUUK'ANKUUNSA'AL MEYAJ YUCATÁN

- Áantaj uti'al u túumbenkuunsa'al u meyajil k'áax
- Meyaj yéetel u túumbenkuunsa'al u kúuchil meyajob
- Xuup uti'al u muk'ankuunsa'al le industriaso'
- U túumbenkúunsa'al tuukulo'ob yo'olal xuupil
- Turismo

2. U CH'A'AJ NU'UKTA'AL TULÁAKAL MÁAK ICHIL U PÉETLU'UMIL YUCATÁN

- U jóok'ol táanil máak ti' le paachil kuxtalo'ob
- Toj óolal
- Maayáaj kaaj
- Máako'ob talan u kuxtalo'ob
- Keetil ichil xiib yéetel ko'olel
- Táankelemo'ob

3. U YANTAL SETEN MA'ALOB XOOK WAAY YUCATANE'

- Yáax peets'el xook
- Ka'ap'eets'el xook
- Óoxpeets'el xook
- Miatsil
- Báaxal

4. U BIN U NOJOCHTAL YUCATAN YÉETEL JUMP'ÉEL MA'ALOB MEYAJ

- Nu'ukulo'ob uti'al u yúuchul jump'éel ma'alob meyaj
- Desarrollo Urbano yéetel Metropolitano
- Najo'ob
- Yóok'olkaab

5. U KANÁANTA'AL U KAJNÁALILO'OB YUCATÁN

- U kanáanta'al kajnáalilo'ob
- U beeta'al justicia
- U je'ets'el a'almajt'aan
- Gobernabilidad

6. GESTIÓN YÉETEL ADMINISTRACIÓN PÚBLICA

- Gestión yéetel administración pública

U T'AAN JALA'ACH

Juntuul jala'ach jach ku chíikbesik ba'ax ts'o'ok u meetik yéetel xan u yoojel tu'ux ku bin u xíimbale' leti'e' k'a'abet u yantal ti' tuláakal le yucateco'obo'. Le ba'ax kik a'alika' leti'e' bix táan u bin u meyaj le jala'ach ichil le kamp'éel ja'aba'.

Juntuul jala'ach ku meyaj yéetel ku ye'esik yaan u páajtalil ti' uti'al u kaxtik jejeláas beejo'ob uti'al u kóolik taak'in uti'al u tuch'ik ka'anal le industria'ob yaan ichil le péetlu'uma', le je'ela' ku ts'áaik u páajtalil u ya'abtal u kúuchilil tu'ux je'el u kaxtik meyaj máake'.

Juntuul jala'ach ku káaxtik u yáantal keetil yéetel táakbesajil ichil u kajnáalilo'ob, tu'ux ka yanak u páajtalil u bin u ma'alobtal u kuxtal tuláakal máak.

Juntuul jala'ach ku táakmuk'tik u ma'alobtal le xook ku ts'aabal ti' u kaajilo' uti'al ka yanak utsil winiko'obi' yéetel xan ka yanak u páajtalil u ma'alobkuunsik u kuxtalo'ob.

Juntuul jala'ach mix táan u xu'uxupik taak'in chéen beyo' tumen u yoojel tak tu'ux k'a'abet u k'uchul ichil le

k'iino'ob ku taalo', le je'ela' uti'al u jelbesik le beej k'a'abet uti'al u bin u nojochtal Yucatán yéetel jump'éel ma'alob meyaj.

Juntuul jala'ach ku táakmuk'tik ma' u yantal ba'atelil ichil u kajnáalilo'ob.

Juntuul jala'ach ku ts'ikbal yéetel xan ku yu'ubik ba'ax ku ya'alik tuláakal u kajnáalilo'ob, le je'ela' ku chíikpajal tumen táan u bin u meyajtik le ba'alo'ob ku ch'a'ik u t'aanil yéetelo'obo'. Kajnáalilo'ob yéetel jala'ache' yáan u páajtalil ti'ob u bin u ma'alobkuunsiko'ob le ba'ax u k'áato'ob uti'al Yucatáno'.

Ts'o'ok ik káajsik jump'éel túumben beej tu'ux je'el u páajtal ik jóok'sik meyajo'ob seten ma'alobtake', jump'éel beej ts'o'ok ik muuk'a'ankuunsik ichil tik láakalo'on.

Beey ko'on bin ik meyaj ichil le ka'ap'éel ja'ab ku binetik to'ona', yaan u jaajtal le ba'alo'oba': yéetel múuch'k'abmeyaj, ku bin u xíimbal tu beejil utsil uti'al ik péetlu'uma', uti'al Yucatán, jump'éel noj e'esajil uti'al tik láakalo'on.

Rolando Zapata Bello

U noj jala'achil u péetlu'umil Yucatán

U MUUK'ANKUUNSA'AL MEYAJ YUCATÁN

Ti' le kanja'abo'oba' u Péetlu'umil Yucatane' ts'o'ok u mu'uk'a'ankuunsik u taak'in tu paach jump'éeel ma'alob meyaj.

Beya', u jala'achil le Péetlu'uma' tu kaxtaj u meyajtik ichil sector Primario yéetel Agroindustrial jump'éeel tecnificación del campo, le je'ela' yo'olal u yantal jump'éeel ma'alob meyaj yéetel tuláakal nu'ukulo'ob jóoyab yéetel xane' meyajta'ab bejo'ob tu'ux u jo'osa'al tuláakl cosechas ku ts'áaik le meyaj'o'obo', je'elbix; jóoyab, ichkool yéetel chuk kayil tuláakal le je'ela' ts'áab u nu'ukulilo'ob yo'olal u páajtal u yúuchul meyaj tu beel.

Ti' Sector secundario ts'o'ok u kaxta'al bix je'el u páajtal u yúuchul inversiones industriales te' Péetlu'uma', ba'ale' uti'al ka u ch'a' beeje', jach k'a'abetchaj u meeta'al jump'éeel infraestructura ferroviaria, energética yéetel xan Portuaria yo'olal u múuch' líik'il jump'éeel ma'alob meyaj yo'olal túumben zonas Industriales.

Ti' xan sector comercial yéetel servioe' ts'o'ok u kaxta'al bix u yáanta'al yo'olal u xíimbal xan tu beel tu táan mercados de congresos y convenciones yéetel xan ka ila'ak bix je'el u béeytal u ya'abkuunsa'al u xíimbalta'alo'ob tumen u'ulabo'ob bey táanxel lu'umilo'obe'.

ÁANTAJ UTI'AL U TÚUMBENKUUNSA'AL U MEYAJIL K'ÁAX (DESARROLLO RURAL Y AGROINDUSTRIAL)

U NOJ MEYAJIL U MA'ALO'OBKUUNSA'AL U K'ÁAXIL U LU'UMIL YUCATÁN

Yéetel u tuukulil u ya'antal jump'éeel ma'alob meyaj yo'olal u k'áaxil yucatán yéetel u meyajil ba'alche'obe', túumbenkuunsa'ab ya'ab u hectareasil k'aax tu'ux meyajta'ab xan u kúuchil uti'al jóoyab.

Beytuna' te'e ja'ab meyajja' k'a'am 150 meyajto'ob tu'ux xu'upsa'ab 191 millones 553 mil 2 taak'in, ti' le je'ela' u jala'achilo'ob le Petlu'uma' yéetel noj lu'umil Mexicoe' tu ts'áajo'ob 98 millones 326 mil 530 taak'ini', beey xan 649 meyaj máako'ob áantanajo'ob yéetel 93 millones 226 mil 472 taak'in uti'al u túumbenkuunsa'al 5,553 hectareas k'aax ti' le pak'áalo'ob je'elo'oba': su'uk, su'uts' pak'áalo'ob, xi'im, kastelan tuk', habaneroil iik, puut, ka'anche'ob yéetel u jeelo'ob.

Ts'o'ok u xu'upsa'al 1,295 millones taak'in te'e ja'ab meyajaa', tu'ux ku táakpajal u much' meyaj u Jala'achil le Petlu'uma' yéetel u Jala'achil u noj lu'umil Mexico leti'obe' tu ts'áaob 676 millones 582 mil 158 taak'in ti' áantajo'ob, 45 millones 319 mil 905 taak'in ti' majanilo'ob, 573 millones 806 mil 36 taak'in uti'al le meyaj máako'obo'.

U JO'OLBESA'AL U BEJIL PAK'ÁALO'OB

U k'áaxilo'ob le pak'áalo'obo' jach máan k'a'abet uti'al ma' u ya'abtal u

xuup le kajnáalo'obo' yéetel uti'al xan u séebtal u jo'osik u koonolo'ob.

Tu ja'abil 2016 meyajta'ab 147.75 kilometros bejo'ob uti'al u jo'osal pak'áalo'ob kombil, tu'ux xu'upsa'ab 152 millones 256 mil 294 taak'in. Uti'al le meyajto'oba' xu'upsa'ab 333 millones 223 mil 303 taak'in. Le meyajto'oba' ku beeta'al uti'al u séebkuunsa'al u k'extáanta'al su'uts' pak'áalo'ob, xi'im, iik, puut, p'aak, káat, k'uum, chi'ikam, sandia, cacahuate yéetel pak'áalo'ob ti' 400 hectareas lu'um.

U ÁANTAJIL TI' U MEYAJIL TSÉEN WAAKAX, CHUK KAY YÉETEL AALAK'O'OB YAAN ICH JA'

Tu yo'osal u bin u ya'abtal u meyajil yo'osal le aalak'o'ob yaan ti' k'aax yéetel ich ja'o' k'u'ub u tojol u meyajta'al ichil le ja'abo'oba' tu'ux ts'o'ok u beeta'al 11,000 meyajto'ob, tu'ux xu'upsa'ab 745 millones taak'in.

ÁANTAJO'OB UTI'AL U MEYAJIL K'ÁAX

Uti'al u síijil túumben meyajto'ob ti' le kajnáalo'ob ku meyajto'ob ich k'áaxo', múuch'taanbanaj u yáantaj nukuch kúuchil ku meyajtiko'ob u bak'il k'éek'en, kaax yéetel neek'o'ob. U kúuchil meyaj Kekén tu xupaj 2,957 millones taak'in uti'al u yutskíintik u kúuchil u meyajto'ob tu'ux ku síijil 360,000 xlech k'éek'eno'on ichil jump'éeel ja'ab.

Te'e ja'aba' le múuch' meyaj je'ela' káaj u konik u bak'el k'éek'en tu noj lu'umil China tu'ux bisa'ab 100 toneladas bak' ti' 21 jejeláas kúuchil ti' u ts'a'apal bak'.

Bachoco xane' tu náaksaj xan u xuup yo'olal 1,520 millones taak'in uti'al u ch'íijsik je' uti'al u xítil kaax yéetel uti'al jaantbil, tu kaajilo'ob Kinchil, Jo', Tekax, Tekit yéetel Sitpach, ka'alikile' le kúuchil meyaj Harinera del Mayab tu xupaj 600 millones uti'al u meyajta'al u nu'ukulil u juuch', le je'ela' yaan 28 mil metros u chowakil yéetel u kóochil, beey xan yaan u kúuchil u li'isa'al 35 mil toneladas trigo, le meyaj je'ela' ti' yaan tu tojil San Ignacio' tu beejil Jo'-Progreso.

U MEYAJIL PESO A PESO

Uti'al u yantal u áantajil ti' u meyajil waakax, chuk kay yéetel aalak'o'ob yaan ich ja'e' múuchtáanbanaj u yáantaj le sector ti' le Péetlu'uma' yéetel u privadoil, tu yo'olale' ka'a s'ij u Programail Peso a Peso, tu'ux ku táakpajal u 12% u xuupil te'e ja'aba'. Le noj meyaj je'ela' tu yáantaj yéetel meyaj 106 méek'tankaajo'ob beyo' ku chíikpajal u 14% ti' le máax áanta'abo'ob ket tu jeel ja'abo'obo'.

U MUK'ANKUUNSA'AL U MEYAJIL LE INDUSTRIA LECHERA TU LU'UMIL YUCATANO'

Ti' u k'iinilo'ob le meyaja' muk'ankúunsa'ab le industria lechera yéetel jump'éel múuch' meyaj tu'ux ku nupkubaj muuk'o'ob uti'al u meyajta'al u jejeláasil leche way Yucatané'. Beorae' yaan ka'ap'éel u kúuchil uti'al u tóop'ol u meejolil ts'o'okole' yaan u jupikubaj tu lak'inil yéetel tu noojolil le Petlu'uma'.

Bey tuno' u tuukulil le meyajo' yaan jejeláas u much'táanbalil: yaan u meyajil u ch'íijsa'al le aalak'o'ob

yanbesik le lecheo'; u beeta'al u kúuchil tu'ux ku li'isa'al leche yéetel mejen kúuchilo'ob uti'al u ko'onolo'ob; u yáantal máak' uti'al ku kan u tséent le xnuk waakaxo'obo'; yéetel u noj meyajil le kúuchil ku k'aaba'tik "Latteria del Molise".

Tu méek'tankaajilo'ob Buctzotz, Peto, Sucilá, Temozón yéetel Tzucacab te'e tu ja'abil 2016 chúunsa'ab u yáax meyajil uti'al u ch'íijsa'al le aalak'o'ob yanbesik le lecheo'. Uti'al le je'ela' k'u'ub áantajo'ob uti'al ka yanak xnuk waakaxo'ob uti'al ts'éen. Bey xano' káaj u mu'uch'sa'al u kúuchil u jo'osal leche, u kúuchil u síiskunsa'al yéetel chúunsa'ab u ka'ansa'al máak uti'al ku meyajto'ob le ba'alo'oba'. Ti' tuláakal le je'elo'oba' xu'upsa'ab 57 millones taak'in tumen u jala'achil u lu'umil Yucatan, u jala'achil u noj lu'umil Mexico yéetel u yáantal le meyajnáalo'obo'.

Yéetel tuláakal le meyajo'oba' tun kaxanta'al le noj kúuchilo'ob uti'al ku múul meyajto'ob le lecheo'. Beytun xano' le kúuchil meyaj italiano "Latteria de Molise" ti' u bin le meyaj te'e 2017 yaan u li'isik jump'éel u kúuchil te'e tu lak'inil Yucatanó', tu'ux ku meyajtbil ba'axo'ob suuka'an u beetal Italia je'en bix u jejeláasil quesos uti'al konbil. Uti'al le je'ela' k'a'abet ti'ob 5,000 litros leche sáamsamal uti'al ka béeyak u beetiko'ob le quesos u tukulmo'obo'.

U K'U'UBUL MOTOCULTORES

Uti'al ka béeyak u li'isa'al u meyaj le kolnáalo'obo', je'en bix le ku pak'iko'ob xi'im yéetel habaneroil iik te'e koolo' k'u'ub áantaj uti'al ka ma'anak 104 motocultores yéetel u

nu'ukulilo'ob u meyajta'al ti' 25 méek'tankaajo'ob. Le ba'alob beya' jach máan k'a'abet tumen ku li'isik 208 hectareas tu'ux le máako'obo' mun xuupo'obo' ba'ale' yaan u k'extáantiko'ob ba'ax ku síijil ti'ob, yo'osal u yaantal jump'íit u tojol le meyaj uti'al u yáantikubaobo'

Bey tuno' le motocultores k'u'ubo'oba' ku ts'áabal tumen je'el u meyaj ti' mejen k'aaxo'obe' ma' bey le nukuch maquinarias ka'achil ku k'ubulo'obe' jach ko'oj ts'o'okole' mun yookol ichil mejen koolo'ob tu'ux ka'abet u meyajta'al jump'íit pak'áal. Uti'al le je'ela' xu'upsa'ab 23 millones 891 mil 304 taak'in, uti'ale' 19 millones 106 mil 599 taak'in tu ts'áaj u jala'achil u lu'umil Yucatan yéetel u jala'achil u noj lu'umil Mexico, yéetel 4 millones 784 mil 705 taak'in ts'áab tumen le meyajnáalo'obo'.

MEYAJ YÉETEL U TÚUMBENKUUNSA'AL U KÚUCHIL MEYAJO'OB

YUCATÁN, UTI'AL MEYAJO'OB

Yo'osal le meyaj 38 ti' u múuch'taanbalil le kúuchil Servicio Nacional del Empleo (SNE), le Péetlu'uma' tu k'amaj yáax lugar yo'olal le ma'alob áantaj ku ts'áaik le kúuchil je'ela' tumen ku yáantik máak u kaxant meyaj ti' kúuchilo'ob tu'ux k'a'abeto'ob yéetel ku yáantiko'ob uti'al ku beeto'ob u meyajob tu juunalo'ob.

Beey tuna', ichil kanp'éel ja'abe' Yucatané' ku táakpajal bey le ma'alob Péetlu'um ku k'ubik ma'alob áantaj ti' le SNE, bey u ya'alik Banco Interamericano de Desarrollo (BID).

UTSIL MEYAJ

Uti'al u ma'alobtal u meyaj máake' le noj meyaj Bécate tu ts'áaj 46 millones 941 mil 77 pesos uti'al u yáanta'al 14,209 máaxo'ob ku kaxtiko'ob meyaj.

Le Programa de Fomento al Autoempleo tu xupaj 13 millones 24 mil 527 pesos uti'al u je'ebel 473 mejen kúuchil meyaj tu'ux xan k'u'ub ti'ob u nu'ukulil yéetel u taak'inil u li'isik u kúuchil u meyajob.

Beey tuno' le Programa de Capacitación Laboral "Escuela de Artes y Oficios" tu yáantaj 1,569 winik tu'ux k'u'ub ti'ob u nu'ukulil meyaj, uti'ale' xu'upsa'ab 4 millones 500 mil taak'in.

Yéetel u k'iimbessa'al le Meyajo' áanta'ab u kaxant meyaj 3,428 winiko'ob yéetel le Bolsa ti' meyajob áanta'ab xan 18,234 máaxo'ob mina'an meyaj ti'ob.

FONDO NACIONAL EMPRENDEDOR

U tuukulil u je'ets'el le nojmeyaja' uti'al u nonojkúunsik u taak'inil le mejen kúuchil meyajob' beey xan le k'as nuuktak kúuchil meyajob', le je'ela' uti'al u muuk'ankúusa'al le k'uben t'aan beeta'an tu yo'olal le meyajob', bey tuno' te'e ja'aba' táakbesa'ab 938 millones taak'in uti'al ka k'u'ubuk u áantajil.

XUUP UTI'AL U MUK'ANKUUNSA'AL LE INDUSTRIASO'

ZONA ECONOMICA ESPECIAL

Yéetel le Ley Federal ti' Zonas Economicas Especialeso' tu yáax k'iinil junio ti' 2016 le noj meyaj je'ela' chúun u jo'olbesa'al uti'al ka yanak xan jump'éeel kúuchil uti'al le Zona Economica Especial way Yucatané'.

Le Zona Economica Especialo' leti' le kúuchilo'ob tu'ux ku táakbesa'al ba'alo'ob k'a'abet uti'al u li'isa'al kúuchil meyajob, tumen bey u li'isa'al jats'uts u wíinkililo', ku ma'alobkuunsa'al xan uti'al xook, ku yáantik ti' le ba'ax k'a'abet ti' le kajnáalo'obo' je'en bix u kanáantalo'ob, uti'al ka yanak jump'éeel ma'alob kuxtal ti'ob yéetel ma'alob kúuchilo'ob xan uti'al ka xi'ik u k'áato'ob áantaj.

Le je'ela' jump'éeel noj meyaj ku kaxantik ma'alob kuxtal, ku kaxantik ma'alob meyajob, ma'alob koonol, ma'alo'ob kúuchil uti'al ka múulmeyajnak máak yéetel túumben tuukulo'ob uti'al ka xímbalnak tu beel.

Bey tuno' tu ja'abil 2016 Yucatán yáax k'ub u ts'íibil uti'al ka chíinjo'olta'ak ti' le meyajob ku beetiko' le je'ela' bisa'ab áaktáan u jala'achil u lu'umil Yucatán yéetel u jo'olpóopil Progreso. Tu wi'inalil noviembre 2016 le Petlu'uma' tu ts'áaj k'ajóoltbil le Ley Estatal de Zonas Economicas Especiales, tu'ux chíinjo'olta'ab ti' diciembre te'e ja'ab xano'. Tu ts'ook tune' beetab u xak'alt'aanil le Pre-factibilidad económica, ambiental yéetel social xano' uti'al ka beeta'ak u noj ts'íibil u

ts'áabal k'ajóoltbil uti'al ka jéets'ek le meyajá'.

GRUPO MODELO YÉETEL ENVASES TU NOJ LU'UMIL MEXICO

Le Grupo Modelo te'e ja'aba' ts'o'ok u xupik 4,500 millones taak'in yo'osal u wa'akuunsa'al u kúuchil u ko'onol cerveza tu Péetlu'umil Yucatan, uti'al le je'ela' jo'osa'an 7 mil millones taak'in uti'al u beeta'al.

K'a'abet u yojéelta'al xane' ka'alikil tun meyata'al le kúuchila' ya'abkach noj kúuchilo'ob ts'o'ok u ts'áaik u yáantajo'ob, je'en bix le ku meyajob uti'al u wíinkilil najo'obo', ferreterías, electricidad yéetel u jeelo'ob ku meyajob uti'al u púuto'ob máak.

Bey tuno' le kúuchila' ts'oka'an u mejoolil, ts'o'ok u ts'áabal k'ajóoltbil u kúuchil u meyajta'al cerveza, tu'ux ku li'isbil yéetel bix ken u múul meyajtilo'ob, ku pa'ata'al tun u chúunsik u meyaj ti' u yóoxp'éeel wi'inalil 2017.

Tukulta'an u meyajtik 5,000,000 hectolitros (H1), ba'ale' je'el u béeytal u ya'abkúunsik le buka'aj yáax a'ala'ano'.

Tu yo'olal le meyaj je'ela' ts'o'ok u ts'áabal meyaj ti' 1,500 máako'ob chéen uti'al u wa'akúunsa'al u wíinkilil, 500 meyajob yanchaj xan ti' u yáax meyajilo'ob le je'ela' tu yáantaj wa jaytúul le tumben u k'amilubaob tu xooko'obo'. Tun pa'ata'al xan ka yanak u jeel meyaj uti'al le máaxo'ob k'a'abet ti'obo'.

Le kúuchil meyaj Envases Universales de Mexico tu ts'áaj k'ajóoltbil u 90% le meyaj ku beeta'al te'e Péetlu'uma' tun tukulta'al xan u

chúunsik u meyaj te'e tu yáax wi'inalilo'ob le túumben ja'aba'.

Le kúuchil je'ela' yaan 10 hectareas ti' u meyajta'al, 40,000 metros cuadrados u yóok'ol najil, 30,000 metros cuadrados uti'al u máano'ob yéetel u su'ukilo'ob, le je'ela' ti' yaan tu tseel le Grupo Modelo'.

Bey tuno' yaan u tuukulil u meyajtik 2,000 millones latas ichil jump'éeel ja'ab uti'al le je'ela' yaan u xu'upsa'al 1,650 millones taak'in.

ENERGÍAS MIX BIK'IN U XU'ULUL

Ts'áab k'ajóoltbil le Reforma Energetica tu aktáan le Secretaría ti' Energiao' beyo' ka chíinjo'olta'ab 9 noj meyajto'ob uti'al ka yanak energía tu Péetlu'umil Yucatán le je'ela' yaan u tuukulil u k'amik le 1,344 MW yéetel jump'éeel millón 802 mil 440 Certificados ti' Energias Limpias (CEL).

U noj meyajil le energía way Yucatan' uti'al ka ma'alobchajak ti' ya'abkach k'iino'ob, bey tuno' yaan u tuukulil u yantal u 35 % ma'alo'ob energía ti' kúuchilo'ob ts'its'ibkij tak tu ja'abil 2024.

Te'e k'iino'ob ku ya'ala'ala' yaan u xu'upsa'al 25 mil millones taak'in ti' 6 noj kúuchil meyajto'ob extranjeros yéetel tu noj lu'umil Mexico uti'al ka síijik túumben energia ti' u juul k'iin yéetel iik' beyo' ti' ka'ap'éeel ja'abe' yaan u yantal kex 3,000 túumben meyajto'ob.

U YUTSKÍNSA'AL U BEJIL YUCATÁN TAK COATZACOALCOS

Yanchaj u nojmeyajil u túumbenkuunsa'al le bejo'ob ku bisik Yucatán tak Coatzacoalcos, Veracruz, tu'ux xu'upsa'ab 6 mil millones taak'in tak tu ja'abil 2014-2018, yéetel le taak'in je'ela' yaan u yutskíinta'al 333 kilometros bejo'ob jach toopolo'ob yaan u k'e'exel le riel 80 yéetel jump'éeel riel 115 LB/yda, yaan u soldarta'al uti'al ka béeyak xan u wuuts'ul bey xan utia'l ka xáanak u ma'alobil 1,110 km, beeta'ab xan u concretoil tumen le che'ob ka'ach ku k'a'abetalo' ts'o'ok u chúunul u k'astal.

Le meyajto'oba' ku ma'alobkúunsik 10 km/hr tak 34 km/hr, beyo' ku p'áatal ma' jach ya'ab u xuupil u púuta'al ba'alo'ob yéetel winiki'i ts'o'okole' mixtáan u jach xáantal xan, yéetel yaan u kanáantal u bin winik te'e tu'ux ku máan le ferrocarrilo'.

Ichil óoxp'éeel ja'abe' ts'o'ok u xu'upsa'al 2,841.5 millones taak'in uti'al ka utskíinsa'ak 182.7 km ti' bejo'ob yéetel 704 jejeláas kúuchilo'ob tu rutail Mayab (Coatzacoalcos-Merida- Valladolid)

Ti' le meyaj te'e noj lu'm te'e 2016 ts'o'ok u xu'upsa'al 1,211 millones taak'in uti'al ka meyajta'ak u bejil Campeche- Cd. Industriali Jo', le je'ela' ku p'isik le 59.1km bey u tsolik le ts'íib je'ela':

- 30.5 km Campeche- Merida;
- 5km Merida-Valladolid
- 23.6km tu noj kaajil Campeche.

Yéetel le meyaj te'e óoxp'éeel ja'abo'oba' ts'o'ok u p'áatal ma' jach

u k'íimil winik te'e bejo'obo' ts'o'ok u p'áatal 53% menos, ba'ale' ts'o'ok u náakal 14% le ba'alo'ob ku bisa'alobo', leti' u k'a'abetil u meyajta'al le ba'alo'ob bey tu lu'umil Yucatanó' tumen ku yáantik máak uti'al ka ma'alobchajak u kuxtal.

U BEEJIL FÉRREA TU KÚUCHIL MEYAJ HUNUCMÁ

Te'e ja'ab ku ts'o'olol u meyajila' ts'o'oksa'ab xan u meyajil le Libramiento Ferroviario tu kaajil Jo'. Jump'éeel meyaj náach yaan u tuukulil u meyajta'al te'e Péetlu'uma' tak tu kaajil jo'. Bey tuno' ts'o'ok u chúunsa'al u meyajil le túumben via ferroviaria ku p'isik 15.7km tu kaajil Umán tak tu kaajil Hunucmá. Le meyaj je'ela' yaan u xuupil 170 millones taak'in tu yo'osal, tu láakal u xuupil le je'ela' te' u taal ti' estatal yéetel Secretaría de Comunicaciones y Transportes.

Yéetel le meyaj tu bejil Hunucmá ku ts'áabal ma'alob chíinjo'olal ti' le k'uben t'aan u beetmo'ob te'e ja'aba' tumen yaan u tuukulil ti'ob u ka'akúuchkíinsiko'ob le carga ferroviaria tak 2020, bey xano' uti'al ma' u jach aaltal u kuucho'ob te'e noj bejo', tumen wa mina'an u bejil u máansa'ale' yaan u yantal u máansa'al ti' nu'ut' bejo'ob.

XUUP KU MEETA'ALTU PAACH U INDUSTRIASIL YUCATÁN

Uti'al u séebtal u k'uchul koonolo'ob wa máaxo'ob máan Yucatané' ku núupbesa'al u meejolil ja' yéetel beejo'ob, u kúuchil u líik'il aviones, ma'alob meyajjo'ob, ma'alob xooko'ob, jejeláas ba'alob ku yantal ti'

lu'um yéetel ma'alob kanano'ob te'e kaajo'obo'.

Yéetel le meyajjo'oba' ya'ab nukuch kúuchil meyajjo'ob ku yáantajo'ob yéetel taak'in uti'al ka k'uchuk tak 25,000 millones taak'in te'e ja'ab meyajja'.

Bey tuno' ichil le kanp'éeel ja'ab meyajja' ku k'uchul 16,000 millones taak'in xupbil tu yo'osal.

U TÚUMBEN BEEJIL TU'UX KU BIN GAS TAK TU KÚUCHIL U INDUSTRIASIL HUNUCMÁ

Yéetel u tuukulil u ma'alobtal le energia te'e Péetlu'uma' u Jala'achil u lu'umil Yucatané' ts'o'ok u ts'áaik u yáantaj uti'al ka meyajnak le Gas Natural del Noreste uti'al ka yanak u kúuchil gas natural Hunucmá le je'ela' 12 pulgadas ku p'isik yéetel 15 km u chowakil uti'al ka meyajnako'ob tu beel tak ich 30 ja'ab.

Bey tun xano' le múul meyaj ku beetiko'ob le Péetlu'um yéetel u noj lu'umil Mexicoe' tu náajalto'ob ti' Petróleos Mexicanos (PEMEX) jump'éeel kúuchil uti'al gas natural, yaan u tuukulil u chúunsik u meyaj te'e 2017 yéetel u xu'upil 200 millones taak'in. Tumen yéetele' ku yantal le ma'alob gas way lu'uma' yo'olal mun sen yantal k'oja'anilo'ob.

U TUUMBEÚKUUNSA'AL JEJELÁAS NA'ATO'OB

XUUP MEETA'AB TU YO'OLAL PARQUE CIENTÍFICO YÉETEL TECNOLÓGICO YUCATÁN (PCTY)

Yéetel u tuukulil u yantal ma'alob kúuchilo'ob uti'al u kaxanta'al

kaambalo'ob, u síjil túumben ba'alo'ob uti'al meyaje' chúnsa'ab u meyajil le k'iwik ku k'aaba'tik Parque Científico y tecnológico de Yucatan (PCTY)

Te'e k'iwik je'ela' ku múul meyaj le científicos ku meyajo'ob way Yucatane', bey xan le kúuchilo'ob tu'ux ku xak'alta'al túumben tuukulo'obo'uti'al ka jéets'ko'ob bey jump'éeel muuk' ku taasik ma'alob náajalil ti' kaambalo'obe'.

Bey tuno' le k'iwiko' ku táakpajal le kúuchilo'ob je'ela':

- Centro de Investigación Científica de Yucatán A. C. (CICY);
- Centro de Investigación y Asistencia en Tecnología y Diseño del Estado de Jalisco, A.C. (CIATEJ);
- Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social (CIESAS);
- Centro de Investigación en Matemáticas (CIMAT);
- Universidad Nacional Autónoma de México (UNAM).

Bey tuno' yanchaj 8 xooko'ob ti' posgrado ku yáanta'al tumen Conacyt, uti'al ka xooknak 71 xoknáalo'ob yéetel 68 ka'ansajo'ob, uti'al le je'ela' 14 k'a'abet u xook te'e Sistema Nacional de Investigación (SIN).

Le PCTY ti' náaka'an u wíinkilil tak tu zona industrialil Yucatané' naats' xan te'e aeropuerto, túumben u kúuchilo'ob, yaan jejeláas kúuchil uti'al u kaxantiko'ob ba'ax u k'áato'ob, yaan xan le telecomunicacioneso' yéetel le kúuchil uti'al u xak'alta'al úuchben tuukulo'ob.

U p'iisil le k'iwika' ti' yaan yóok'ol 220 hectarease' 90 hectareas yáax meyajta'ani, xu'upsa'an 1,000 millones taak'in tak walkila' ti' le kúuchil je'elo'oba':

- U kúuchil áanalte'ob;
- U kúuchil vinculación;
- U kúuchil uti'al xoknáalo'ob ti' posgrado;
- U kúuchil uti'al u kajtal 350 winiko'ob;
- U kúuchil Gestión del Conocimiento,
- Jardín Botánico;
- Difusión escolar de la ciencia

Bey xano' ti' yaan ichil u kúuchilo'obe' le Centro de Innovación ti' Tecnologías ti' Información Mexico (Heuristic Center) ku múulan meyaj yéetel le Consejo Nacional de Ciencia y Tecnología (Conacyt) yéetel Cámara Nacional de la Industria Electrónica, de Telecomunicaciones y Tecnologías de la Información (CANIETI). Ts'o'ok xan u joronts'íibta'al wáal ju'un yéetel Centro de Investigación en Geografía y Geomática (Centro GEO), ku xak'altik meyajo'ob yo'olal georreferenciación yéetel le Instituto Nacional de Astrofísica, Óptica y Electrónica (INAOE).

Le k'iwik xano' uti'al xan ka múul áantajnak jejeláas noj kúuchilo'ob je'en bix: Plenum soft, Public sector Research Group, ZNova Agroindustrias, u kúuchil u ts'a'akal k'oja'anilo'ob Clínica de Enfermedades Crónicas y Procedimientos Especiales (Cecype), Frutech international Corporación de México, PPMat, Blue Ocean yéetel Enersureste.

Te'e Parque Científico yéetel Tecnológico xano' yaan u páajtalil u k'uchil u meyaj náachkach tu'ux uti'al ka yanak ma'alob náajalo'ob tak Centroamerica yéetel Caribe ts'o'okole' tak xan Sudamerica. Yéetel le je'ela' ts'o'ok u táakpajal bey jump'éel kúuchil táaj ka'anal u meyaj ti' u beetik túumben ba'alob uti'al xak'alta'al kaambalo'obe'.

XUUP UTI'AL CIENCIA, TECNOLOGÍA YÉETEL INNOVACIÓN (CTI)

U xu'upsa'al taak'in yo'olal k'ajóolale' tun xu'upsa'al ti' ba'ax ku tal u k'iin, ku beeta'al uti'al u jéets'el ma'alob kaambalo'ob yéetel túumben k'ajóolalo'ob. Beyo' ku tukulta'al k'anbe'en le túumben tuukulo'ob uti'al ka yanak náajalilo'obo'.

Te'e meyaja' le CTI tu xupaj 1,100 miilones taak'in, ken mu'uch'uk tuláakal le xuup beeta'an tu jeel ja'abo'obo' ku k'uchil 3,500 millones taak'in, le je'ela' uti'al u muk'ankuunsa'al le kaxantuukulo'obo', u kúuchil u kaxta'al kaambalo'ob, u síijil noj meyajo'ob científicos, tuláakale' u biilal uti'al ka yanak ma'alo'ob kaambal ti' noj naajil xooko'ob yéetel tu kúuchil kaxan tuukulo'ob.

ÁANTAJ KU TS'AABAL UTI'AL INVESTIGACIÓN, DESARROLLO TECNOLÓGICO YÉETEL INNOVACION (PEI)

Le Programa de Estimulos a la Investigación, Desarrollo Tecnológico e Innovacion (Pei) ku kaxantik u yáantal noj kúuchil meyajo'ob uti'al le kaxan tuukulo',

uti'al u meyajta'al túumben nu'ukulo'ob yéetel túumben kaambalo'ob, le je'ela' ku jo'oltáantik le noj kúuchil meyajo'ob u ts'íibmubaob te'e Registro Nacional de Instituciones y Empresas Científicas y Tecnológicas (Reniecyt).

Yéetel le meyajo'oba' yanchaj 42 áantaj taak'ino'ob, tu'ux xu'upsa'ab 101 millones 45 mil 314 taak'in k'u'ub tumen Consejo Nacional de Ciencia y Tecnología (Conacyt).

Bey tuno' ichil le ja'ab meyaja' ts'o'ok u ts'áabal 120 áantaj taak'in, tu'ux xu'upsa'an 338 millones 660 mil 288 taak'in.

PROSOFT 3.0: U LÍIK'SA'AL U YÓOL TÚUMBEN NU'UKULO'OB UTI'AL KAXAN TUUKULO'OB

Uti'al u jóonsa'al u yóol le kuuchil meyajo'ob uti'al le kaxan tuukulo'obo' ts'áab 22 áantaj taak'in ti' 22 noj kúuchil meyajo'ob, le je'ela' tu ts'áaj u páajtalil u yantal 310 túumben meyajo'ob yéetel u ma'alobkíinsa'al 106 kúuchil meyajo'ob. Te'e meyaja' xu'upsa'ab 26 millones 493 mil 815 taak'in ts'áab tumen u jala'achil le petlu'uma' yéetel u noj lu'umil Mexico, u yáantaj le noj kúuchil meyajo'obo' k'uch yóok'ol 26 millones 493 mil 815 pesos, beyo' tu chukaj le 52 millones 987 mil 630 taak'in xu'upsa'abo

Tuláakal le meyajo'ob beeta'ab te'e ja'abo'oba' le nojmeyaja' ts'o'ok u ts'áaik 109 áantajo'ob ti' taak'in tu'ux xu'upsa'ab 111 millones 956 mil 196 pesos. U jeel taak'in xu'upsa'ab xane' uti'al le noj kúuchil meyaj privadaso' le je'elo' ku chukpajal 114 millones 118 mil 389 pesos. Beyo' ku k'uchil u

xuupil kex 226 millones 74 mil 585 pesos ti'al nu'ukulo'ob kaxan tuukul, le je'ela' ts'o'ok u yanbesik ma'alob meyajo'ob yéetel ts'o'ok u ma'alobkúunsik 610 kúuchil meyajo'ob.

TURISMO

U KÚUCHIL U BEETA'AL NOJ TSIKBALO'OB

Yéetel u tuukulil u jéets'el jump'éeel ma'alob xímbal tumen le turismo', k'a'ana'an u beeta'al jump'éeel kúuchil ma'alob uti'al ka yanak ya'abkach noj tsikbalob, le beetik meyajta'ab le Centro Internacional de Congresos'. Le túumben kúuchila' je'el u k'amik kex 6,000 máake' tu yo'olale' je'el u béeytal u beeta'al noj tsikbalob yéetel jejeláas convenciones ichile', tuláakale' uti'al ka yanak ma'alob náajalilob tu kúuchilob meyaj, ti' mejen kaajo'ob yéetel ti' nukuch kaajo'ob.

K'a'abet u ts'áabal k'ajóoltbile' le u Jala'achil le Péetlu'uma' tu chíinjo'oltaj u meyajil le kúuchil Centro Internacional ti' Convenciones ichil jump'éeel e'esajil ti' noj wáal ju'uno'ob LEED (Liderazgo en Energía y Diseño Ambiental), le je'ela' ku k'u'ubul ti' le noj meyajo'ob ku kanántiko'ob le ba'asúutul tu'ux yano'ona'.

Le ba'alob ku pa'ata'al te'e noj meyaja' leti' le u muulantáanbal le Péetlu'um yéetel u noj meyajil turismo, tumen yaan u je'epajal u kúuchil koonolo'ob, jejeláas k'ambenilo'ob, u kúuchil u je'elel máak yaanal tu'ux u taal yéetel u kúuchil jaanal, le je'ela' uti'al ka yanak ma'alob meyajo'ob ti' máaxo'ob k'a'abet ti'.

UYA'ABKUUNSA'AL KÚUCHILO'OB TU'UX JE'EL U PÁAJTAL U BIN MÁAK TI' AVIONE'

U Jala'achil le Petlu'uma' yéetel le Consejo de Promocion Turistica ti' Mexico (CPTM) yéetel le Múuch' Aeroportuario del Sureste (ASUR), tu múul meyajto'ob u noj meyajil avión tu lu'umil Yucatan ti' le jejeláas kúuchiloba':

- U beelil Dallas-Mérida, tu Aereolíneail American Airlines, tu'ux yaan u páajtalil u kotal 583 máak semanal.
- U beelil La Habana-Mérida, tu Aerolíneail Interjet, tu'ux yaan u páajtalil u kotal 215 máak' semanal.
- U beelil Veracruz-Mérida tu Aerolíneail Viva Aerobus tu'ux yaan u páajtalil u kotal 468 máak semanal
- U beelil Villahermosa-Mérida tu Aerolíneail Transportes Aéreos Regionales (TAR), tu'ux yaan u páajtalil u kotal 233 máak semanal
- U beelil Veracruz-Mérida tu Aerolíneail Transportes Aéreos Regionales (TAR), tu'ux yaan u páajtalil u kotal 217 máak semanal

Le túumben meyaja' tu na'aksaj 51.9% u kúuchil ti' u kotal máak ya'abkach ket ka chúun le meyaja'.

U YA'ABKUUNSA'AL KÚUCHILO'OB U TI'AL MÁAKO'OB KU TAALO'OB XÍMBAL

U túukulil le mayaja' ka' ya'abkuuntaa'ak kúuchilob u ti'al

ka' beeyak u máas k'uchul máako'ob xímbal, le meetike' chúunsa'ab u meyajta'al, beyxan xu'upsa'ab 40 millones de pesos, ichil le meyaj meeta'abo' táakpaja'ano'ob:

- A. U kúuchil u náaysaj óolil Uxmal
- B. U kúuchil u náaysaj óolil Dzibilchaltun
- C. U kúuchil u náaysaj óolil Chichen Itza
- D. U kúuchil u náaysaj óolil Balankanché
- E. U kúuchil tu'ux ku ko'onol jejeláas patk'abilo'ob Zací
- F. U kúuchil u náaysaj óolil Ek Balam
- G. U kúuchil u náaysaj óolil Halachó
- H. U kúuchil u náaysaj óolil Uaymitun
- I. U kúuchil u náaysaj óolil Pasaje Picheta
- J. U kúuchil u náaysaj óolil Celestún
- K. U kúuchil u náaysaj óolil Loltún

Beyxan chúunsa'ab u meyajta'al jump'éeel kúuchil tu'ux ku ko'onbil patk'abo'ob, meeta'ab tu méek'tankaajil Santa Elena, le meyaj je'ela' leti' ku meetik u máas k'ajóolta'al le jejeláas ba'alo'ob yaan ichil le péetlu'uma'.

U NOJ MEYAJIL UTI'AL KA TS'ÁABAK K'AJÓOLTBIL LE TURISMO WAY TU LU'UMIL YUCATÁN TU JA'ABIL 2016

Yéetel u tuukulil u k'uchul máako'ob uti'al xímbal te'e Péetlu'uma' te'e ja'aba' táakpajo'ob ichil le noj meyajto'ob je'elo'oba:

U táakbeskubaj máak ti' jejeláas meyajto'ob U táakbeskubaj máak ti' jejeláas meyajto'ob

1. Destination Health 2016, Canadian Medical Tourism Trade Show (Ottawa, Canadá)
2. Canadian Healthcare Council (Toronto, Canadá)
3. World Medical Tourism & Global Healthcare Congress (Washington, D.C U.S.A)
4. Feria JATA y Caravana Turística Japón (Tokio, Japón)
5. 23^a. Convención Anual de Cruceros de la Florida-Caribbean Cruise Association (FCCA) & Trade Show 2016 (Florida, U.S.A)
6. Vitrina Turística de ANATO (Bogotá, Colombia)
7. Feria Internacional de Turismo, FITUR (Madrid, España)
8. Bolsa Internacional de Turismo, BIT (Milán, Italia)
9. ITB de Berlín, (Berlín Alemania)
10. Feria World Travel Market 2016 (Londres, Inglaterra)
11. Evento México Days (Calgary, Canadá)

U MOLA'AYIL CONGRESOS YÉETEL CONVENCIONES

Meyajto'ob ku meeta'al uti'al u ts'aabal k'ajóoltbil túumben kúuchilo'ob Meyajto'ob ku meeta'al uti'al u ts'aabal k'ajóoltbil túumben kúuchilo'ob

1. Convenio de colaboración SAMSUNG-Sefotur (Ciudad de México)

2. Activación de Realidad Virtual con la aerolínea Volaris (Guadalajara, México)
3. Seminarios de capacitación Call Centers de Grupo ADO e Interjet (Ciudad de México)
4. Festival de la Canción “Armando Manzanero” en Yucatán 2016 (Mérida Yucatán)
5. Campeonato Iberoamericano Triatlón Mérida 2016 (Mérida Yucatán)
6. Rally Maya México (Yucatán)
7. Rock and Roll Marathon Yucatán 2016 (Mérida Yucatán)
8. K’óoben, Encuentro Gastronómico del Mayab 2016 (Mérida Yucatán)
9. Tianguis Turístico de México 2016 (Guadalajara Jalisco)
10. Lanzamiento de la Campaña “Yucatán ven por todo” (Ciudad de México)
11. IBTM Latinoamérica (Ciudad de México)

taak'in, tu'ux k'u'ub 636 áantajo'ob ti' le máaxo'ob ts'áaik k'ajóoltbil le turismo ti' múuch'táabalo'obo'. Tu yo'olale' beeta'ab 198 múuch'táanbal tu'ux k'uch kex 55, 884 juntúulul máako'ob.

Le múuch' je'ela' yaan u tuukulil u ts'áaik k'ajóoltbil le turismo ti' jejeláas múuch'táanbalo'ob ku yantal way Péetlu'uma'. Ku k'u'ubul áantajo'ob uti'al ka jo'olinta'ak le múuch'táanbalo'obo'.

Tu yo'olale' jéets' le Péetlu'um uti'al ka yanak u láak' múuch'táanbalo'ob tu yo'olal le meyaj je'ela'. Ichile' ts'áab k'ajóoltbil tu'ux je'el u k'uchulo'ob le ku taalo'ob xímbalo', ba'ax ti' je'el u yáanta'alo'ob ken k'uchuko'obe, yéetel ku k'u'ubul xan áantajil ti'ob je'en bix u yila'al buka'aj u k'uchulo'obe'.

Bey tuno' te'e ja'ab meyaja' xu'upsa'ab 11 millones 984 mil 90

U CH'A' NU'UKTA'AL TU LÁAKAL MÁAK ICHIL U PÉETLU'UMIL YUCATÁN

Tu yo'olal u kaxta'al u yantal jump'éel ma'alob toj óolale', meyajta'ab noj kúuchilo'ob ts'aak: Hospital Materno Infantil, Hospital Regional del ISSSTE, kóochkiinsa'ab xan u Hospitalil Regional Militar yéetel xane' utskiinsa'ab u jeel jejeláas naajil ts'aako'ob ichil le Péetlu'uma'.

Tu paach jump'éel ma'alob meyaj yanchaj ichil sociedad civil yéetel Autoridad Estatal, chúunsa'ab u

xíimbal jump'éel campaña “Habla, Estamos contigo”, le je'ela' ku kaxtike' u táan óolti tuláakal ko'olelo'ob yo'olal u ch'éenel u loobita'alo'ob. Beyxane', chúunsa'ab u meyajil “Atención en lengua materna a población hablante de lengua Indígena en programas sociales” yo'olal u béeytal u táan óolta'al tuláakal ba'ax k'a'abet ti' máaxo'ob chéen maaya t'aan u yoojelo'ob.

U CH'A' NU'UKTA'AL TU LÁAKAL MÁAK ICHIL U PÉETLU'UMIL YUCATÁN

U meyaj Desarrollo Social ku kaxtik u yáant tuláakal máako'ob máasik talamil ti' mejen kajtalo'ob tumen beyo' je'el u béeytal u bin u maas nojochtal le k Péetlu'uma'. Tu yo'olal le je'ela', meyajta'ab jump'éeel Estrategia de Inclusión Social Mejorar yo'olal u táan óoltik le talamilob yaan te mejen kajtalo'obo'.

U JÓOK'OL TÁANIL MÁAK TI' LE PAACHIL KUXTALO'OBO'

U TÁAKBEJSA'AL MÁAKO'OB UTIAL U MA'ALOBKÚUNSA'AL U KUXTAL MÁAK

U táakbejsa'al máako'ob utial u ma'alobkúunsa'al u kuxtal máake' u tuukulile' uti'al u yaantal jump'éeel ma'alob kuxtal ti' máasewáal kaaj yóok'lal le naajo'ob ku síbilo', pisos firmes, le baños ecológicoso' beyxan yéetel le estufas ecológicas ku ts'aabal ti' le máako'ob máas k'a'abetti'obo' yo'olal beyo' ku bin u jáatspáajal le otsilal yano'.

Utial le je'ela' u jala'achil le péetlu'uma' yéetel u noj jala'achil Republicae' k'u'ub kex 789 millones de pesos.

Úuchik u yaantal u joronts'íbil wa u kett'aanilo' jach ma'alob tumen utial u yila'al u mejulil u táakbejsa'al máako'ob utial u ma'alobkúunsa'al u kuxtal, te' péetlu'uma', 106 Ayuntamientos ku bisik kex 16,000 jump'éelel ba'alo'ob.

Le meetike' chéen ichil federación, péetlu'um yéetel u méek'tankaajilo'obao cha' u meyajta'al m{aas ti' 69,000 u tojol le ba'alob k'a'abet te' naajo'obo'.

NOJ MEYAJ KAXTIK UTSIL TU PAACH XOOK

Le noj meyaja' táan u kaxtik ku yáantik u xook mejen paalalo'ob yano'ob Primaria yéetel u siibalil tu láakal ba'ax k'a'abetti'ob tu najil xook, bey xane' túun táakmuk'tik u tuukulil jump'éeel keetil ichil paalal yóok'lal u bin u jáatspáajal le ku p'atik u xooko'obo'.

Le paquete síb ti' le xoknáalo'obo' ku taasik jump'éeel mochila, nu'ukulo'ob ku meyaj ti' jejeláas grado, ka'ap'éeel u nook'il xook, jun ts'áam xanab yéetel jump'éeel k'íinal nook' uti'al le ke'elilo', le je'ela' ku k'u'ubul tu' k'iinil ke'elil

Uti'al le je'ela', xu'upsa'ab 83 millones 916 mil 712 pesos uti'al ka áanta'ak 212,000 juntúul mejen xi'ipalal yéetel mejen ch'úupalal ku xookiko'ob Primaria, ts'aab ti' 106 méek'tankaajo'ob yéetel xan ti' u mejen kajtalilo'ob u nojkaajil Jo' yéetel xan u coloniasil.

Ichil le k'iino'ob ku meyaj le nojoch jala'acho', ts'o'ok u k'u'ubul 888,919 paquetes yéetel xu'upsa'ab 348 millones 387 mil 636 pesos.

ÁANTAJO'OB YÉETEL P'ÁAXO'OB ÁANTI' U KUXTAL MÁAK

Ma' ch'éen u xímbal le nojmeyaj Créditos Sociales, ku kaxtik ku máas ya'abtaj le taak'in uti'al u yáanta'al ko'olelo'ob máas istikia u kaxtik u

kuxtalo'ob yéetel xan le istikia u xooko'obo'. Le beetike' le programa' ku ts'aik p'áax utial u bin u bo'ota'al jujump'ítil u tuukulile' je'el bix ya'aliko' ka' u yáant ko'olelo'ob, yéetel nukuchmáak, tumen óojelta'ane' mix táan u jan ts'aabal p'áax ti'ob ti' jump'éel kúuchil máas nojoch. Bey túuna', ts'áab 503 p'aaxo'ob uti'al u yáantikubáaj máako'ob ti' 49 méek'tan kaajilo'ob, tuláakalo'obe' óotsil kuxliko'ob. Xu'upsa'ab kex 10 millones 557 mil pesos.

Chéen ichil le administraciona' yéetel le programa' ts'áab 2,449 jump'éelel créditos beyxan náak u xu'upsa'ab 43 millones 377 mil 223 pesos.

U JO'OLINTA'AL MA'ALOB JAANALO'OB TU PÉETLU'UMIL YUCATÁN

Le meyaja' ku meeta'al yóok'lal u bin u jáatsbejsa'al le otsilalo', yóok'lal ma' u jach p'áatal wa mina'an ba'al u jáant wíinik je'el bix mejen paalal, nukuch wíiniko'ob, le beetike' ku bin u bisk'ajal jump'éel listail jaanal, chéen yéetel le je'ela' ts'o'ok u xu'upul kex 757 millones de pesos ichil jejeláas programas.

TOJ ÓOLAL

NOJ ÁANTAL UTI'AL U MA'ALOBKÚUNSA'AL U KÚUCHIL TOJÓOLAL

U nojtuukulil le meyaja' uti'al u máas ma'alobkuunsa'al le kúuchilo'ob yéetel u nu'ukulilo'ob tu'ux ku táan óoltal máako'obo', je'el bix ti' servicios de especialización yéetel hospitalización, le meyaja' táan óolta'ab tumen u nojoch jala'achil

México yéetel u ja'achil Yucatán utial le je'elo' xu'upsa'ab 2 mil millones de pesos chéen te' administraciona'.

TÚUNBEN HOSPITAL MATERNO INFANTIL

U tuukulil úuchik u túunbenkúunsa'al le kúuchila', je'el bix u k'áaba'atik (Hospital Materno Infantil), tumen ila'ab jach ku chu'upul jump'éel úuchbeno', p'áat mina'an tu'ux u ts'aabal le k'oja'ano'obo', le beetike' tukulta'ab yóok'sal le ko'olelo'ob yéetel paalalo'ob ka' yanak jump'éel kúuchil uti'al u yila'alo'ob. Ma' ch'éensa'ab u wa'akuunta'al u noj kúuchil le ajts'aaka' yéetel le meyaja' ya'ab kach ko'olelo'ob yaan bix u táanóolta'alo'ob le ken síjik u mejen chaampalo'obo', tak ken chúunuk u k'i'ina'antalo'ob tak u jach utstalo'ob.

WA'AKUUNTA'AB YÉETEL KÓOCHKUUNSA'AB U NOJ KÚUCHIL TS'AAK WAACHO'OB

Chúunsa'ab u wa'akuunta'al u jeel kúuchil yéetel kóochkiinsa'ab le Hospital Regional Militar, le kúuchil wa'akuunta'abo' jump'éel túunben torre nojoch utial u yaantal tu'ux u táanóolta'al u láak'tsil le waacho'ob ku taalo'ob tak tu péetlu'umil Campeche, Chiapas, Quintana Roo yéetel Yucatáno', le camao'obo' yaan u máas ya'abtal ti' 60 jump'éelel ku k'uchul tak 160 jump'éelel.

Le meyaj je'ela' yaan u ts'aabal túunben especialidadesi', je'el bix: patología clínica, medicina interna, cirugía pediátrica, hematología yéetel endoscopia, beyxan yaan u máas ya'abtal u táanóolta'al

k'oja'ano'ob, tumen yaan u ts'aabal 5 quirófanos, jump'éele' jach chuka'an utial hemodimia yéetel u láak' ka'ap'éeel kúuchil tu'ux ku táanóoltbil le ma' jach yayajk'oja'anil yaanti'obo' yéetel 28 jump'éelel consultorios xan.

Beyxan k'a'abet u óojelta'ale' u táan ka'abilo' chéen síib tumen le administración yaan bejla'ila', ku p'isik kex 7.294.67m2, le táankaba' te' yaan jach tu tséel le Hospital Regional Militaró, te' tu'ux yaan ka'ach le oficinas ti' Secretaría de Seguridad Pública (SSP), tu'ux ku jóok'sa'al licencias wa placaska'achij.

Xu'usa'ab u p'íit máas ti' 228 millones de pesos, ts'aab tumen Secretaría de la Defensa Nacional (Sedena).

WA'AKUUNTA'AB U NOJ KÚUCHIL TS'AAK ISSSTE

U tuukulil úuchik u meeta'al le meyaja', yóok'sal u máas ma'alobtal u serviciosil le ka'ap'éeel niveló' le je'el bix k'ajóolta'anil Instituto de Seguridad y Servicios Sociales de los Trabajadores del Estado (ISSSTE), chúunsa'ab u meyajta'al le túunben clinica wa le hospital te' péetlu'umo'. Utial le meyaja'u nojoch jala'achil le péetlu'uma' tu síijal u táankabil utial u meyajta'al le hospitalo', le táankabo' yaan mín kex 24,756.50 m2 tu noj kaajil Jo', ba'ale le tu'ux ku meyajbil le hospitalo' kex 10, 485 m2, xu'up u p'íit máas ti' 847 millones de pesos.

Ba'ale' le meyaj ku meetbila' yaan u yáantik ya'abkach máako'ob máas ti' 800,000 ken u yáant chéen ichil le péetlu'uma'. Ts'o'okole' yaanxan u p'áatal ma' jach ya'ab máak te' noj kúuchil ts'aak Elvia Carrillo Puerto, je'el bix ti' cirugías, consultas

externas de especialidad, tu'ux ku meeta'al estudios de laboratorios yéetel tu'ux ku jóok'sa'al u yóochel baako'ob wa ultrasonidos yéetel u jeelo'ob. Yéetel le meyaj ku meetbila' yaan u beytal u máas táanóolta'al máako'ob ichil le péetlu'uma'.

NOJ KÚUCHIL TS'AAK ZACÍ

Le kúuchil ts'aaka' u tuukulile' ka' yanak jump'éeel táan óolal máas ma'alo'obi', je'el bix le ku ya'ala'al ka'ap'éeel niveló', yóok'lal u páajtal u láaj táan óolta'al le k'oja'ano'ob chéen way Zacíe' bey ma' u bisa'al ya'abkach k'oja'ano'ob tak te' Noj kúuchil ts'aak Agustin O' Horán te' Jo'o'.

Ichil le k'iino'oba' ts'aab terapia intensiva leti'e tu'ux ku ts'aabal le máako'ob jach k'oja'antako'obo' beyxan ts'aab le neotal, tu'ux ku ts'aabal chéen mejen chaampalo'ob, je'el bix le yaan tak Cancún yéetel Jo'o'

NOJ KÚUCHIL TS'AAK TEKAX

Ichil le k'iino'oba' ma' p'a'at u meyajta'al u noj kúuchil ts'aak Tekaxi', meyajta'ab 5,663.51 m2, xu'upsa'ab yook'ol 85 millones de pesos.

Le noj kúuchila' yaan u yaantal kanp'éeel especialidadesi', je'el bix auxiliares de diagnóstico, urgencias, beyxan yaan u ts'aabal 30 jump'éelel camas utial k'oja'ano'ob yéetel u jeel ba'alo'ob utial u táan óolta'al máako'ob, ku meeta'al utial u bin u jatspáajal u bisa'al máak te' noj kúuchil ts'aak O' Horán yéetel Oxxkutzcab. Bejla' k'iine' ku táan óolta'al consulta general, le beetike'

chéen ichil le 2016 táan óolta'ab 25, 751 jump'éelel consultas.

JUNP'ÉEL JACH MA'ALOB TÁAN ÓOLAL

Yaan túunben kúuchilo'ob meyajta'ab uti'al u táan óolta'al k'oja'ano'ob, ba'ale' jujunp'ítile' táan u bin u ka' e'esk'ajale' k'a'abet u jeel kúuchilo'ob utial u yúuchul ts'aak. Le meetike' meyajta'ab u jeel kúuchil ts'aak ka' su'ut centro de salud chuburná Puerto tu'ux ts'aab máas ya'ab servicios de medicina general, nutrición, estomatología yéetel medicina preventiva, ba'ale' yaan u jeelo'ob. Yéetel le kúuchil meyajta'aba' ya'an u yáantik kex 3,766 juntúulmáako'ob. Beyxan utskinsa'ab u kúuchil ts'aak Temozón, yaanxan u yáantik kex 6, 533 juntúulul máako'ob, tumen chén ichil le 2016 ts'aab kex 6, 533 mil consultas medicas.

U TOJ ÓOLAL NA'TSIL YÉETEL U CHAAMPAL

Yók'lal u máas táan óolta'al ko'olelo'obe' yaanchaj u ka'asa'al ajts'aako'ob yo'olal u páajtal u meyajtiko'ob le kúuchil je'ela' tak yáax nivel yéetel u ka'ap'éeel nivel, beyxan ts'aab jump'éeel numeroil u kúuchil t'aan utial u táan óolta'al le ko'olelo'ob yo'onchaja'ano'obo' 01800 6283762 le je'ela' je'ek'aj 24 hrs yéetel tu 365 k'iinil le ja'abo; yaanxan 4 monitores comunitarios utial le ko'olelo'ob ku k'a'abettal u bisa'alo'ob wa tu'ux utial u síijil u chaampalo'ob yéetel ku kanáanta'al le ken yanak u chaampalo'obo', le beetike' yaan 20 juntúul enlaces ku t'aniko'ob maaya utial u ts'ajo'ob le

áantajo', le beetike' leti'obe' ku jach ts'aóoltiko'ob wa yaan jach k'a'abet u jan máansa'alo'ob seeba'anili' wa kex je'el u k'as pa'atiko'obe', yéetel le programa je'ela' ku yáantik ma' u yúuchul lóbilo'ob mix ti' le na'tsilo' mixan te' chaampalo'.

U KISBUUTS'ILO'OB U PÚUTA'AL K'OJA'ANO'OB

Uti'al u séebtal yéetel u náachtal le táan óolalo'obo' le péetlu'umo' ya'ab ba'alob ku meyajtik yóok'lal u páajtal u máas utsil táan óolta'al le máako'ob te' kaajo'obo', tumen ku k'ubik u nu'ukulo'ob utial u meyajta'al le kúuchil ts'aako'obo', beyxan ts'o'ok u k'ubik u kisbuuts'il uti'al u puuta'al k'oja'ano'ob, le kisbuuts'o' k'ub ti' óoxp'éeel jurisdicciones , le meetike' bejla' k'iinile' yaan 20 kisbut's tu'ux ku puuta'al k'oja'ano'ob tipo II ichil le buka'ajo' t'oxa'an chéen ichil le péetlu'uma'.

Chéen ichil le k'iino'obo' meeta'ab kex 4,158 traslados; chéen ichil le administración bejla'ila' yaanchaj kex 7, 806 servicios, le je'ela' ku yaantal utial u yila'al u k'uchul le k'oja'an yéetel u yutsilo'.

CENTRO ESTATAL DE TRASPLANTES DE YUCATÁN (CEETRY)

Centro Estatal de Trasplantes de Yucatán (Ceetry), ku yilik u xíimbal tu beel tuláakal le xóot'wíinkilo'ob ku síibilo'ob yéetel le trasplantes ku yantal ti' le jejeláas mola'ayo'ob yaan te' Péetlu'uma'; yéetel xan u yáantaj le asociaciones civiles te' lu'uma' ku tsikbalta'al u k'a'abetil u síibil wa

ba'ax xóot'wíinkilil (donación de órganos).

Chéen te' k'iino' ts'a'ak 45 juntúulal máak, 154 síib u xóot'wíinkilil: 91 corneas yéetel 60 riñón, le yáax óoxp'éel k'e'ex xóot' u wíinkililo' Hepáticos, le je'elo' meyajta'ab tu p'éel kúuchil ts'aak de bo'olal, ba'ale' yaan junp'éel ch'a'nu'uk u meetmaj yéetel le Centro Estatal de Tráplantes de Yucatán, le meetike' ya'abchaj máako'ob meetbil le meyajti'obo'.

K'OJA'ANILO'OB KU TSA'AYSA'AL KEN CHÍIBIK MÁAK TUMEN IK'IL

Jo'olinta'ab meyajo'ob yo'olal u paachilkuunta'al le k'oja'anil Dengue yéetel chinkungunya, utia'al le k'oja'anila' beychaj u sa'atbesa'ab tuláakal ba'alo'ob tu'ux ku xítil k'oxolo'ob tu p'éetlu'umil Yucatán. Beyxan seeba'anchaj u meyajta'al yo'olal u jeel le ik'il ku ya'ala'al Zika, le je'elo' ila'abxan u sa'atbejsa'al le ba'alo'obo' yo'olal ma' u k'oja'antal máako'ob.

Te k'iino'obo' meyajta'an "naja'naj 2016" yóok'lal u beytal u kíinsa'al le k'oxolo'obo' utial ma' u yaantal le k'oja'anil zika, dengue yéetel chinkungunya. Yóok'lal le je'ela' kaxta'ab máako'ob uti'al u máano'ob meyaj kajalkaaj 5,000 juntúulal máak óoksa'ab te' meyajo' tumen jach ya'ab le mejen kaajo'obo'. Ila'ab u meyajta'al utial ma' u xítil le k'oxolo'obo', le je'ela' meeta'ab ti' 106 méek'táankaaj chéen te' p'éetlu'uma' yéetel mo'olol 10, 047.84 toneladas cacharros wa soojolo'ob.

Beyxan le ma' úuchaka' yaanchaj u ka' máan kíinsbil le k'oxolo'ob ti' tu láakal le naajil xooko', le je'ela' te' u taal tak Secretaría de Educación del Gobierno tu p'éetlu'umil Yucatán (SEGEY), le je'ela' utskinsa'ab tu láakal le óoxp'éel nivel básico', tak le naajil xook yéetel u bo'olilo', a'alab ti' le máaxo'ob ku meyajo'ob, láak'tsilob yéetel xoknalo'obo'.

Je'el bix ti' nebulizacióne', táan óolta'al 289, 524 hectáreas meyajta'abi' kex ti' 128 kaajo'ob, ku yookoltak le kaajo'ob yaan máas riesgoti'obo': Hunucmá, Kanasín, Mérida, Motul, Peto, Progreso, Tekax, Ticul, Tinum, Tizimín, Umán, Valladolid yéetel Oxkutzcab.

PROGRAMA DE PREVENCIÓN DEL CÁNCER DE MAMA

Le jo'ol meyaja' ku kaxtik u yéensik u numeroil máaxo'ob ku kíimilo'ob yo'olal cáncer cervicouterino yéetel u tsikbalil bix je'el u kanántikubaj ko'olelo'obe' ts'o'okole' wa k'oja'ane' ku tso'olol xan ti' tu'ux je'el u béeytal u bine' ka táan óolta'ak tu beel.

Yóok'lal le cáncer cervicouterino' le programaa' yaan utial u yila'al máaxo'ob yaan le k'oja'anilti'obo', le meetike' ku meyajta'al le citología ti' ko'olelo'ob yaan ti' 25 tak 34 ja'ab yéetel u yila'al wa mina'an le Virus Papiloma Humano (VPH) ti' ko'olelo'ob 35 tak 64 ja'ab. Ti' 2016 meyajta'ab 15,850 estudios de citología beyxan ila'ab yaan ti' ko'olelo'ob le virus del papiloma humano, le je'ela' le yaan tak 25 tak 64 ja'abti'obo'.

Úuchik u yila'al bukaj ts'o'ok u meyajta'al yóok'sal le k'oja'anilo' ichil le kanp'éel ja'ab lek u meyaj le

administraciono' nak tak 74,348 juntúul ko'olelo'ob yaanti'ob 25 tak 64 ja'ab, leti' le bukaj meyajta'ab estudiosti'obo', je'el bix papanicolau yéetel le virus papiloma humano yóok'lal wa yaanti'obe' ku chúunul u ts'a'akal ti'ob.

Le jo'ol meyaj xana' meyjata'ab 15,198 exploraciones clínicas yéetel 10, 950 mastografías ti' ko'olelo'ob, tuláakale' tu ts'áajal 26, 148 estudios uti'al u yila'al máaxo'ob tsaayal le k'oja'anil ti'a'. chéen ichil le administración bejla'ila', le estudios ts'o'ok u meyajta'alo' ku ts'aik 113, 238 jump'éelal, le je'elo' áantanaj utial u yila'al máaxo'ob le yaan k'oja'anilti'obo' yóok'lal u páajtal u chúunsa'al u ts'a'akal, le ba' je'ela' uts u meyajta'al tumen beyo' ku kanáanta'al ko'olelo'ob.

MAAYÁAJ KAAJ PROGRAMA DE INFRAESTRUCTURA INDÍGENA (PROII)

Ichil jump'éel noj mokt'aan ch'a'ab tumen Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas (CDI) yéetel u Jala'achil u Lu'umil Yucatané', meeta'ab u xímbal le jo'ol meyaj Programa de Infraestructura Indígena, tu'ux meeta'ab u k'uchul jejeláas nu'ukulo'ob meyaj, corriente, naajo'ob, ja' yéetel xan u nu'ukulo'ob t'aan ti' tuláakal máaxo'ob óotsilo'ob yéetel jach náachtak ku yantalo'ob ti' kaaj. Te' meyajá' xu'up 73 millones 547 mil 490 pesos.

Le meyaj jo'olinta'aba' jach ma'alob tumen ku áantab máako'ob ma' jach yaanti'ob taak'ini', tumen áantabo'o utial meyajtbil u kúuchil utial u bino'ob táanka'abi' je'el bix le ku

ya'ala'al sanitarios ecológicos, utial le je'ela' xu'up 44 millones 178 mil 232 pesos.

Beyxan kóochkuunsa'ab 12.85 utial tu'ux ku máan le k'aak'o' wa le red electricao' tumen xu'up kex 19 millones 379 mil 131 pesos

Taxxan úuchik u meyajta'al le beejo'obo' xu'up kex 21 millones 285 mil 4 pesos ti' le je'ela' meeta'ab 18.65 km le beejo'.

Uti'al le meyajá' chéen ti'construcción yéetel úuchik u ts'aabal agua potable, naajo'ob, yéetel beejo'ob ti' jejeláas kaajo'ob xu'upsa'ab 1, 038 millones 767 mil 387 pesos.

MÁAKO'OB TALAN U KUXTALO'OB

U KISBUUTS'IL U MÁANSA'AL MÁAKO'OB MIX TÁAN U PÁAJTAL U XÍMBALO'OB

Yéetel u tuukulil u ts'aabal jump'éel noj áantaj ti' le máako'ob nuumtako'obo', ma'an 6 jump'éelal autobuses bey chéen uti'alo'obe' yo'olal u béeytal u bin tu meyajto'ob, tu xooko'ob wa tu kúuchilo'ob ts'aak; le je'elo'oba' ts'áab u beelo'ob le tu'ux k'a'abet u bino'obe' (hospitales, centros educativos, recreativos y vacacionales). Le meyajá' tu bisaj 12 millones de pesos.

Chéen ichil le gestiones ts'o'ok u meeta'alo' ts'o'ok u ma'anal 24 autobuses, u ti'al le je'elo' xu'upsa'ab jump'íit máas ti' 43 millones de pesos.

JUECES MAYAS

Uti'al u tu'uch'ul u meyaj le jueces mayas te' Péetlu'uma' k'u'ub 82 áantajo'ob ti'ob, beyxan ts'aan óoxp'él ka'ansajti'ob, le ka'ansaja' ts'aab ti' tu 7jueces mayasil, leti' le yano'ob te' péetlu'uma' ts'o'okole' leti' le yano'ob tu méek'tan kaajil Cantamayec, Chankom, Chikindzonot, Kaua yéetel Tizimín.

Cha'ab 6 wíiniko'ob ku taalo'ob ti' maaya kaaj, beeyxan áantab 436 u túululi' tumen jan séeban kaxta'ab utial u sutt'ant le ba'ax ku ya'ala'al tu jeel t'aano' tumen yaan k'iine' maayae' ku sutik kastelan t'aan yaanxan k'iine' kúulpach. Uti'al le je'ela' áantab 9 máako'ob chéen yéetel peritaje.

Uts u bin le meyaja' tumen ts'o'ok u táan óolta'al máako'ob ku taalo'ob yaanal tu'ux, ts'o'ok u su'utul kex 18 Jjuntúulul máako'ob tu kaajalo'ob.

Chéen ichil le chúumuk ja'aba' yaan kex 474 tsolxikin, beytuuno' ts'o'ok u k'u'ubul kex 35 u p'éelel áantaj ti' le maaya wíinik k'alantako'obo', beyxan ts'o'ok u meeta'al kex 1, 324 sutt'an ti' 1, 292 máako'ob.

U KÚUCHIL TU'UX KU TS'A'AKAL YÉETEL U KA'ANSA'AL NUUMO'OB

Te' meyaj jo'olinta'aba' u tuukulil ka' ma'alobchajak u áanta'al le máaxo'ob nuuntako'obo', ka' béeyak u más táan óolta'alo'ob yéetel u terapiaso'obo' beyxan tu xooko'ob yéetel tu meyajo'ob.

Chéen yéetel le meyaj jo'olinta'aba', ts'o'ok u ts'aabal 14, 345 consulta, utial u béeytal u béeytal u na'atikubaob, tak ti' medicina

general, rehabilitación, ortopedia, neurología, psiquiátrica, tu'ux ku jóok'sa'al u analisiso'ob, tu'ux ku yila'al u koojo'ob yéetel tu'ux ku yila'al u jaanalo'ob, utial tu láakal le je'elo' ku táan óolta'ab 6, 651 wíiniko'ob. Ts'aab kex 146, 202 jejeláas terapias te' kúuchil tu'ux ku ts'a'akal yéetel u ka'ansa'al nuumo'obo', ts'o'okole' tu áantaj kex 3, 757 máako'ob.

KEETIL ICHIL XIIB YÉETEL KO'OLEL

U YÁANTA'AL MÁASEWÁAL KO'OLELO'OB UTIAL U JÓOK'LO'OB TÁANIL

Le jo'ol meyaja' ku jáalk'abtik taak'in uti'al u yilik u meyaj maayáaj ko'olelo'ob yo'olal u táakpajalo'ob xan ichil le máaxo'ob ku meyajo'ob ti' sector primario, artesanías yéetel servicios je'elbix ti' panaderías, tiendas de abarrotes yéetel ujeelo'ob.

Xu'upsa'ab 6 millones 403 mil pesos uti'al u ka' bin u meyajta'al 24 proyectos yéetel ts'aab 20 u p'éelel túunben proyectos productivos, tu'ux áanta'ab 264 ko'olelo'ob ichil 25 méek'tan kaajo'ob leti' le más óotsilo'ob ichil le péetlu'umo', beyxan ts'áab kex 3,665 meyaj ti' máako'ob.

U meyajil le ja'aba' meyajta'ab kex 163 proyectos yéetel 1,378 ko'olelo'ob áanta'abi'.

TÁAN ÓOLAL TI' LOOBILO'OB ICHIL XIIB YÉETEL KO'OLEL

Je'eb kúuchilo'ob yéetel páajtalilo'ob uti'al ka béeyak u yúuchul tsikbal ichil máako'ob, tu'ux tso'ol ti'ob bix k'a'abet u bisikubáajo'ob yéetel

ko'olelo'ob uti'al ka p'áatak pachil le loobilo'obo'. Le ó'olale' le redo' yaan 11 Centros de atención a las Mujeres, leti'e l'ajóolta'anil bey Centros Municipales de Atención a la Violencia Contra las Mujeres (CMAVM), beyxan 15 Centros Estatales para el Desarrollo de las Mujeres con perspectiva de género (CDM-PEG) yéetel junp'éeel Centro de Atención Móvil (CAI). Táan óolta'ab 2, 608 ko'olelo'ob tu'ux ku yila'al Psicología yéetel beyxan 2, 824 u túulul ku tso'olol u xikini' le je'elo' leti' le ko'olelo'ob ku kuxtalo'ob ichil le loobilajo', ba'ale' le tsol xikino' mina'an u bo'olil.

Je'ex bix ts'o'ok u ya'alk'ajlo' le tsol xikino' wa le asesoría chéen bey u ts'aabalo', le meetike' ts'o'ok u náakal kex 12, 704 ko'olelo'ob ilbil chéen ti' psicológicai' le je'elo' chén ichil le péetlu'uma'. Le je'elo' ku meeta'al yóok'lal u kanáanta'al u toj óol le ko'olelo'obo'.

TÁANKELEMO'OB

U TÁAKMUK'TA'AL U MEYAJ TÁANKELEMO'OB

Jo'olinta'ab le meyaj tumen Impulso al Autoempleo Juvenil "Emprender", kaxtik u yajs u tuukul le xi'ipalo'ob tu yo'olal jump'éeel meyaj bey u ti'aילו'obe', ti' le je'ela' ts'áab áantajo'ob yéetel taak'in bey xan yéetel asesoría, maas ma'alob wa ti' mejen kajtal ku taal le xi'ipalo'oba'.

Ichil le noj meyaj "Emprender Abierta" jóok'sa'ab ka'ap'éeel payalt'aan ts'aaj áantaj ti' 319 jump'éelel proyectos; uláak' xan k'aaba'atik "Emprender Instituciones Educativas" tu yáantaj 47 jump'éelel proyectos ti' 103 táankelemono'ob ichil

mokt'aano'ob meyajta'ab tumen 18 u mola'ayilo'ob xook (instituciones de educación superior). Le bey túuna', ka'ansa'ab 4,116 táankelemono'ob, tu'ux ka'ansa'abo'ob u yilo'ob elaboración de planes de negocios e información fiscal y jurídica.

Yéetel le payalt'aan jóok'sa'abo', meyajta'ab 32 proyectos tu'ux áanta'ab 58 táankelemono'obo, u jach ma'alo'ob le áantaj ts'aaja' tumen ts'o'ok u ts'aabal ka'ap'éeel ka'ansaj ti'e táankelenmo'obo' yóok'lal u yila'al u yookol u k'aaba'ob ichil le payalt'aano', le beyxano' ku jóok'ol jump'éeel ma'alob meyaj, tumen ku ye'esa'alti'ob bix ken u meyajto'ob le proyectoso'.

ÁANTAJO'OB KU TS'ÁABAL TI' XOKNÁALO'OB

Le jo'ol meyaj Becas Juveniles ku kaxtik u yáantik táankelemono'ob bey mina'an u páajtalil u xooko'obe'. Uti'al le je'ela', ku táakbesa'al xan najil xooko'obi' yo'olal u béeytal u meetiko'ob u mokt'aanil ka béeyak u xook tuláakal le máax u k'áate'.

Tak walkila', yaan 71 mola'ayo'ob ts'o'ok u ts'íibtikubáajo'obi', le je'elo'oba' táan xan u múuch'meyaj yéetel Secretaría de la Juventud yo'olal u k'uchul u yáantajo'ob ti' le máaxo'ob náach yaniko'ob ti' kaajo'.

Bey túuna', ts'áab 426 becas académicas uti'al u yáantikubáaj le táankelemono'ob taak u xooko'obo' le je'ela' tak nivel básico, medio superior yéetel superior ba'ale' ti' jejeláas u méek'tankaajil le péetlu'uma'. Chéen te' administraciona' ts'o'ok u k'u'ubul 1,378 junp'éelel becas.

U YANTAL SETEN MA'ALOB XOOK WAAY YUCATANE'

Le xooko' jump'éeel ba'al jach máan k'a'abet uti'al ka béeyak u paklan p'i'ilil u yich máak. Le meetik túune' ila'ab u k'uchul xook tuláakal tu'ux yéetel programa Especial de certificación, tu'ux ila'ab u táan óolta'al tuláakal naajil xooko'ob yéetel xan u yáantaj Programa Escuelas al CIEN, tu'ux béeychaj u k'u'ubul becas ti' xoknáalo'ob yaan ti'ob Programas con Bienestar Escolar y Digital. Uti'al ka béeyak u táan óolta'al tuláakal xan xoknáalo'ob ti' media superior, seguirta'ab xan u meyajil tu paach telebachilleratos, beya' maas ya'abchaj naajil xooko'ob de bachilleratos yéetel le je'ela' maas ma'alob binik túun ti' le sistema Planea. Ti' educación superior, maas ya'abchaj u páajtalil ti' u yookol máak xook je'elbix ti' Institutos Tecnológicos yéetel xan ti' Universidades, beyxane' ts'o'ok u

ts'íbtikubaj jump'éeel túumben Universidad Politécnica de Yucatán.

Ba'ale', le xooko' ku ts'áaik u páajtalil xan u múuch'táambal máak tu paach u jeel meyajo'ob je'elbix: yo'olal miaatsil yéetel báaxal. Tu yo'olal miaatsile', ts'o'oksa'ab le yáax etapa ti' Palacio de la Música, utskiinsa'ab xan kúuchilo'ob balts'am, áanta'ab xan tuláakal áaxo'ob patjo'oltik jump'éeel ma'alob meyaj beyxane', ts'áab ya'abkach meyajo'ob yo'olal artística y culturales. Tu yo'olal xan báaxale', ma'alob binik ti'ob ti' Olimpiada yéetel paralimpiada nacional, úuch meyajo'ob tu'ux ku kaxta'al u tu'uch'ul u k'a'abetil jump'éeel activación física, tu yo'olale' k'a'abetkuunsa'ab tuláakal kúuchilo'ob báaxal te' Péetlu'uma'; beyxane' chúunsa'ab u yutskiinsa'al le kúuchil báaxal k'a'aba'atik Villa Palmira.

U YÁAX PEETS'EL XOOK

U PAKTÁANTA'AL U P'ÁATAL MA' U KANIK XOOK MÁAK

Yéetel u tuukulil u yéensa'al u p'áatal ma' u kanik xook máake', meyajta'ab jejeláas programaso'ob tu'ux táakbesa'ab tuláakal máako'ob ts'o'ok 15 ja'ab ti'ob uti'al ka u ts'o'okso'ob u xookil primaria wa secundaria.

Le meetik tune' káajsa'ab u meyaj le Programa Especial uti'al Certificación', jump'éelel meyaj seten ma'alob chúunsa'ab ichil tuláakal u lu'umil México tu ja'abil 2016. Le je'ela' ku yilik bix jeets'elil u na'at xi'ipalalo'ob, ch'úupalalo'ob yéetel nukuch winik tu yóok'lal t'aan, comunicación, ciencia yéetel matemáticas. Yéetel xan le programa' tu ts'o'oksaj u xook maanal 57, 000 juntúulal máako'ob ichil le 106 jump'éelel méek'tankajo'obo'. Beyxane', laayli' múulmeyajnaj yéetel u jeel programas je'el bix: le Buen Juezo', le Plazas Comunitariaso', u ka'ansa'al xook ich maayat'aan yéetel xan u meyaj Consejo Nacional para la Vida y el Trabajo (CONEVyT), le je'elo'oba' múulmeyajnajo'ob yéetel le máaxo'ob ma' u yoojelo'ob xooko'.

Ichil le ja'abilo'ob ts'o'ok u meyaj le jala'acha', yéetel xan u jach táan óoltik u p'íitkunsik le máako'ob ma' u yoojelo'ob xooko' beyxan uti'al u ya'abkunsik u ka'analil xooke'; le 69 jump'éelel plazas comunitariaso' meyajnajo'ob yéetel maanal 30, 000 juntúulul máako'ob, maanal ti' 110, 000 juntúulule' tu ts'o'oksaj u xook ichil le jejeláas óoxp'éelel peets'el xooko' (chúumbalil xook, yáax

peets'el xook wa u ka'apeets'el xook), beytuno' jóok'sa'ab min ol 80, 000 jump'éelel chíikul ju'uno'ob, uti'al xan laayli' buka'aj yucateco'obo', tu'ux ku ye'esik u máansa'al le peets'el xooko'obo'.

U KA'ANSA'AL MÁAK UTI'AL MEYAJ

Uti'al u muuk'a'ankunsa'al u ka'ansal meyaj ti' le máaxo'ob ts'o'ok 15 ja'ab ti'obo', ba'ale' ma' u yoojelo'ob xooke', líik'sa'ab le Instituto de Capacitación para el Trabajo del Estado de Yucatán (ICATEY), le je'ela' ku meyaj yéetel u tuukulil u ma'alob ka'ansik meyaj ti' máak, beytuno' yaan xan u yáantik le meyaj ku meetik le Escuela de Artes y Oficios chuunul u meyaj 40 ja'ab pachilako'ob, le je'ela' ku ka'ansik meyaj ti' máak beyxane' ku múulmeyaj yéetel Secretaría del Trabajo y Previsión Social (STPS). Le kúuchilo'oba' ts'o'ok u jóok'siko'ob min ol 690 jump'éelel diplomas yéetel 250 jump'éelel certificados ichil le u ts'ook 4 ja'abil xooko'obo'.

Beyxane', yéetel u muuk'il u meyaj u ja'alachil federal yéetel estatale', ichil le ja'ab táan u chíikbesa'ala', táan óolta'ab maanal 5, 000 juntúulul máak tu yóok'lal u ka'ansa'al meyajjo'ob ti', le je'ela' meyajta'ab tumen le jejeláas kúuchilo'ob tu'ux suukili' u meyajta'al le ba'alob beya'.

U MA'ALOBKUUNSA'AL U YÁAX PEETS'EL XOOK

Uti'al u táan óolta'al u ma'alobkuunsa'al le u yáax peets'el xooko', meyajta'ab jejeláas ba'alo'ob uti'al u ma'alobtal le kaambalo' je'el

bix u táakbesa'al le túumben nu'ukulo'obil t'it't'aano' yéetel u jeel meyajo'ob meeta'ab uti'al u láat'kabta'al u xoknáalilo'ob le yáax peets'el xooka'.

- Maanal ti' 87, 500 juntúulul paalal ts'o'ok u láat'k'abta'al yéetel maanal 2,000 jump'éelel aulas digitales (preescolar, primaria yéetel secundaria)
- Ichil 550 jump'éelel naajilxoko'ob de tiempo completoi táan ts'aabal xook ti' min ol 83, 000 juntúulul xoknáalo'ob.
- 113 jump'éelel le naajilxok beya' ku ts'aabal u jaanalil ti' u xoknáalilo'ob.

Kóochkinsa'ab le meyaj ku meeta'al tu yóok'lal u ka'ansajil ingléso' yéetel xane' júupsa'ab jejeláas ba'alo'ob tu yóok'lal educación física, le u ts'ooka' ku meyajta'al ti' 128 jump'éelel kúuchilo'ob bo'oybesano'ob yéetel domos meeta'an yéetel le taak'in ku ts'áaik le Programa de Escuelas al Cieno', yéetel uláako'o'ob xan.

Beyxane' u yuum le xooknáalo'ob tu ye'esajo'ob táan u táan óoltiko'ob u xook u paalalo'ob tumen tu much'ajubao'ob ti' maanal 3, 000 jump'éelel Consejos Escolares ti' Participación Social ti' u yáax peets'el xook.

U PROGRAMAIL NAAJILXOKO'OB AL CIEN

Le programa naajilxoko'ob al CIENO' ku kaxtik u ma'alobkuunsa'al u jejeláasil ba'alo'ob ichil u kúuchilo'obil xma' bo'olil xook tu lu'umil México, yéetel túun le je'ela'

ku láat'k'abta'al u xoknáalilo'ob tu yóoxpeets'elil xook, ka'alikil u ma'alobkuunsa'al yéetel u yutskíinta'al u naajilxokilo'ob. Le ba'alob ku meyajtiko' leti' le je'elo'oba': ma' u yantal ba'ax loobiltik máak ichil le kúuchila', u yaantal bañosi', u kúuchil u yu'uk'ul ja', u nu'ukulil u yúuchul meyaj, u je'ek'a'pajal ti' tuláakal máak, kúuchilo'ob tu'ux ku jo'olbesaj jejeláas meyajo'ob yéetel xan u kúuchilo'ob ku k'a'abejtal uti'al jejeláas k'a'ananilo'ob.

Ichil le u ja'ab meyaj ku chíikbesa'ala', jxu'up maanal ti' 172 millonesil pesos yéetel le programaa', le t'aak'in jxu'upo' k'a'abetkuunsa'ab uti'al u líik'sa'al yéetel u ma'alobkuunsa'al 96 jump'éelel naajilxoko'ob ichil 44 jump'éelel méek'tankajo'ob, ichil le je'elo'oba': 91 jump'éelele' ti' u yáax peets'el xook, óoxp'éele' ti' u ka'apeets'el xook yéetel ka'ap'éele' ti' u yóoxpeets'el xook. Ichil u meyajta'al le Certificado' ts'o'ok u táan óolta'al 124 jump'éelel naajilxooko'ob ti' u yáax peets'el xook, u ka'apeets'el yéetel u yóox peets'elil, yéetel le je'ela' xu'up naats' ti' 200 millonesil pesos.

ÁANTAJILO'OB YÉETEL BECAS UTI'AL U XOKNÁALILO'OB YÁAX PEETS'EL XOOK

Le Programa Bienestar Escolaro' tu k'ubaj jejeláas nu'ukulil xook, bultoso'ob yéetel uniformes ti' maanal 212, 000 juntúulul u xoknáalilo'ob primarias públicas yéetel xan tu k'ubaj 62, 832 jump'éelel u jejeláas nu'ukulil xook ti' u xoknáalilo'ob secundarias públicas, ichil tuláakal le 106 jump'éelel

méek'tankajo'obo'. Le je'ela' tu yáajsal u taakil u bin xook le paalalo'obo' yéetel xan ma' u xupikubaj u yuumtsilo'ob yéetel maanal 2 mil pesos tu yóok'lal junjuntúulil le xoknáalo'ob k'am le nu'ukulo'obo'.

Yéetel u muuk'il u meyaj u ja'alachil federal yéetel estatale' jk'u'ub 128, 700 jump'éelel becas uti'al le peets'el xooka', le je'ela' jóok' ti' jejeláas programas je'el bix: Becas Económicas yéetel ti' le Programa de Inclusión Social Prospera, uti'al u xoknáalilo'ob u naajilxok xma' bo'olil. Beyxane' jk'u'ub 410 jump'éelel becas ti' ch'úupalal mamatsilo'ob yéetel xan ti' le k'oja'ano'ob ti' chaampalo' tu yóok'lal ka béeychajak u ts'o'osiko'ob u yáax peets'elil xook yéetel xane' ti' le naajilxok ku bo'otalo'obo' jts'aab u páajtalil u yéensiko'ob u bo'olil ti' 3, 342 juntúulul xoknáalo'ob. Ichil tuláakale' jk'u'ub 132, 453 jump'éelel becas ti' u xoknáalilo'ob u yáax peets'el xook, le je'ela' ku bo'oybesik tak 35% ti' tuláakal le xoknáalo'ob u ts'íibtmajubao'ob te' peets'el xooka'.

U LÍIK'SA'AL, U YUTSKÍNSA'AL, U YILA'AL WA YAAN BA'AX K'AAS ICHIL U NAAJILO'OB XOOK YANO'OB ICHIL U YÁAX PEETS'EL XOOK

Le bix yanik le u kúuchilil le xooko' yaan u yilo'ob yéetel le tak tu'ux ku táakpajal lela' yéetel xan bix u bin u kaambal le xoknáalo'obo'. Tu yóok'lal le je'elo' yéetel xan le ba'ax jóok' ichil le u múuch'meyaj le 16 jump'éelel Consejos Regionalo'obo', jch'a'ab u t'aanil uti'al u yila'al ba'ax ku meetbil tuyóok'lal u kóochkinta'al, u

yutskíinsa'al yéetel u ts'aabal u nu'ukulilo'ob meyaj ti' u kúuchililo'ob xook yano'ob ichil u yáax peets'el xooko'.

Yéetel tuláakal le meyajo'ob ts'o'ok u meeta'al ichil le ja'abo'ob ts'o'ok u meyaj le jala'acha', líik'sa'ab maanal ti' 750 jump'éelel jejeláas kúuchilo'ob ichil 450 naajilxoko'ob, jts'aab u nu'ukulil meyaj digitalo'ob ti' 2, 080 jump'éelel naajilxooko'ob ti' maanal 350 jump'éelel kúuchil xooko'ob, jk'u'ub xan maanal ti' 133, 000 jump'éelel mobiliario ti' maanal 1, 100 jump'éelel kúuchil xooko'ob, beyxane' meeta'ab meyajo'ob uti'al u yutskíinsa'al yéetel u ka k'a'abetchajal ba'alo'ob ti' maanal 850 jump'éelel kúuchil xooko'ob yéetel xane' yanjil u meeta'al maanal ti' 14, 000 jump'éelel utskíinajil jach seten k'a'abet ichil maanal ti' 1, 600 jump'éelel kúuchil xooko'ob ichil junjump'éelel ja'ab. Yéetel túun le meyajo'oba' jxu'up maanal ti' 1, 200 millonesil pesos tu yóok'lal u kúuchil xooko'ob yano'ob ichil u yáax peets'el xook.

U MEYAJ AJKA'ANSAJO'OB

Uchik u káajal u meyej le Ley General ti' Educacióno' tu je'aj u beelil yéetel tu sásilkuntaj tuláakal le ba'alo'ob ku meeta'al uti'al ka béeychajak u yookol yéetel u p'áatal máak meyajo', beyxane' le uti'al u ma'alo'ob kaambalo'obo' séeb je'el u páajtal u kaxta'ale'. Ichil u ja'abil 2015e', 5, 763 juntúulul máak bin u yil wa je'el u páajtal u yóokol ajka'ansajil uti'al u ts'áaj xook ti' u yáaxil yéetel u ka'apeets'el xooke', beyxane' 2, 393 juntúulul ajka'ansajo'obe' jach uts uchik u bin ti'ob ka táakpajo'ob ichil u

p'isbalta'al u meyajo'ob. Tu ja'abil 2016e' jts'aab 436 jump'éelel plazasil meyaj yéetel 3, 895 jump'éelel horas uti'al le ajka'ansajo'ob ma'alo'ob binik ti'ob ka táakpaj'ob ichil u yila'al u yookol máak ts'áaj xooko'.

Uti'al ka béeychajak u muuk'a'ankuunsa'al u meyaj le ajka'ansajo'ob yéetel le máaxo'ob jo'olintik le yáax peets'el xooko', jts'aab cursos yéetel diplomados uti'al ka u ma'alobkuuns u meyajo'ob tu yóok'lal ka'ansaj yéetel kaambal. Ichil u ja'abil xook 2015-2016e' tu ma'alobkunsaj u meyaj 7, 178 juntúulul ajka'ansajo'ob yéetel le máaxo'ob jo'olintik u naajilxok yano'ob ichil u yáax peets'el xooko', beytuno' uti'al u ja'abil xook 2016-2017e', le SEGEYo' tu ts'áaj k'aj óoltbil jump'éelel túumben plataforma en línea tu'ux ku ts'áaik u páajtalil u meyajta'al jejeláas ba'alo'ob, yéetel túun le je'ela' 2, 399 juntúulul ajka'ansajo'ob yéetel le máaxo'ob jo'olintik u naajilxok táakpaja'ano'ob ichil le túumben beeja'.

Jach k'a'abet xan u máanchi'ita'al ichil le je'ela' le ajka'ansajo'ob jach ku jóok'sik táanil u meyajo'obo' táakbesa'abo'ob uti'al ka u náajalto'ob le Premios ABC "maestros de los que Aprendemos", le je'ela' ku táan óoltik le ajka'ansajo'ob jach seten ma'alob u meetik u meyajo'obo'. Ichil le ja'aba' 7 juntúulul yucatecos ichil le 11 juntúulul táakbesa'ano'ob tu lu'umil México uti'al ka náajalto'ob le premioo', táan óoltabo'ob tumen uts uchik u bin ti' u xoknáalo'ob, beyxan tu yóok'lal le utsil meyaj ku meetiko'ob ichil le kaajo' yéetel tumen ku kaxtik bix u ma'alobkuunsik u meyaj juntiich'.

U JÁALK'ABTA'AL GESTIÓN ESCOLAR

Ichil u meyaj le Reforma Educativao', muuk'a'ankuunsa'ab le Programa Estatal ti' Apoyo uti'al Gestión Escolaroo' (PEAGE), le je'ela' ku ts'áaik taak'in ti' le kúuchil xook táakpaja'ano'ob ichil u yáax peets'el xook uti'al u meyajtiko'ob le gestióno'. Yéetel le programaa' láat'k'abta'ab 1, 924 jump'éelel kúuchil xooko'ob, le buka'aj taak'in jxu'up yéetelo' maanal ti' 70 millonesil pesos jóok' ichil u ma'alob meyaj programas federales yéetel estatales. Ichil le óoxp'éelel ja'abil xook káajak u meyaj le programaa' ts'o'ok u xu'upul maanal ti' 210 millinesil pesos ichil u táan óolta'al 1, 800 jump'éelel kúuchil xooko'ob ichil junjump'éelel ja'abil xook.

Le je'ela' béeychaj chéen tumen meyajnaj min ol 2, 500 jump'éelel consejos escolares táakpaja'ano'ob ichil laayli' buka'aj naajil xooko'obo', ichil le je'ela' táakpaj xan maanal 9, 000 juntúulul ajka'ansajo'ob yéetel xan u yuumtsil le xoknáalo'obo', leti'obe' jach tu táan óoltajo'ob le meyaja' le meetike' beychaj u ch'a'abal u t'aanil uti'al ka t'o'oxok jejeláas ba'alo'ob je'el bix: u nu'ukulil ka'ansaj yéetel u ts'i'balkúunsa'al le kúuchilo'obo', internet, mobiliario, computadoras, u ma'alobkuunsa'al meyaj, u ya'abkuunsa'al libros, u ts'aabal uláak' wa ba'ax xookil yéetel u yila'al u yutskíinsa'al nu'ukulo'ob ma' jach noj ba'al úuchul ti'obi'.

U MODELOIL GESTIÓN REGIONAL

Le Centros ti' Desarrollo Educativoo' (CEDE) leti'e' kúuchilo'ob ts'áaik u

yóol le Modelo ti' Gestión Regionalo', le ba'ax ku meyajtik le je'ela' leti'e' u yáantik kúuchil xooko'ob yéetel ajka'ansajo'ob táakpaja'ano'ob ichil le 16 jump'éelel bix jatsa'anil le u kúuchilo'ob xook waay Yucatáno'.

Ichil u ja'abil xook 2015-2016e', meeta'ab 13, 814 jump'éelel jejeláas meyajo'ob tu yóok'lal soporte técnico yéetel 4, 550 jump'éelel trámites administrativos ti' máaxo'ob ku meyajo'ob ti' ts'áaj xooko'. Beyxane' jk'a'am solicitudob tu'ux ku k'áata'al maanal ti' 3,295 jump'éelel meyajo'ob uti'al u yutskíinsa'al ba'alo'ob táan u chúunul u kastal ichil min ol 1, 763 jump'éelel kúuchil xooko'ob. Meeta'ab xan 6, 223 jump'éelel meyajo'ob ichil le jejeláas kúuchilo'ob tu'ux ku meyaj máak yéetel computadorao'.

Yéetel tuláakal le meyajo'ob ts'o'ok u meeta'al ichil le Centros ti' Desarrollo Educativoo' máan ti' maanal 25, 000 jump'éelel meyajo'ob tu yóok'lal soporte técnico, naats' ti 20, 000 jump'éelel tu yóok'lal trámites administrativos ti' máaxo'ob ku meyajo'ob ti' ts'áaj xook, 18, 000 jump'éelel meyajo'ob uti'al u ma'alobkuunsa'al u meyaj máak yéetel computadora, ts'o'ok u ts'aabal maanal ti' 14, 000 jump'éelel meyajo'ob uti'al u yutskíinsa'al ba'alo'ob táan u chúunul u kastal yéetel xane' meyajta'ab 8, 000 jump'éelel trámites uti'al u yila'al máax ti'al le nu'ukulo'ob yaan tu kúuchilo'ob xooko'.

U KA'APEETS'EL XOOK

TELEBACHILLERATO

Uti'al ka ya'abchajak u páajtalil u yookol máak u xok le ka'apeets'el xooko', meyajta'ab jejeláas beejo'ob yaan u yilo'ob yéetel u táakbesa'al yéetel ma' p'atik u xook le xi'ipalalo'obo'.

Ichil le ja'abil xook 2016-2017a' le programa Telebachillerato Interculturalo' ku ts'áaik xook ti' 8, 329 juntúulul xi'ipalal ichil 191 u mejen kúuchilo'obil Telebachillerato yano'ob ichil 80 méek'tankaajo'ob. U Bachillerato Interculturalil Popoláo' ts'o'ok u káajsik u meyaj tu kúuchilil, le je'ela' ku ts'áaik xook ti' 140 juntúulul xoknáalo'ob. Le xook en línea ku ts'aabal tumen U Noj Jala'achil Méxicoo' yaan maanal 1, 400 juntúulul xoknáalo'ob u ts'íibtmajubao'obi' yéetel xane' te' Preparatoria Abiertao' ku ts'íibtikubaj 3, 500 juntúulul máak ichil junjump'él ja'ab.

Yéetel le meyaja' ku ye'esale' ts'o'ok u máan ti' 97% le kúuchilo'ob tu'ux ku k'uchulo', le je'ela' u k'áat u ya'ale' ichil 103 jump'éelel méek'tankaajo'obe' yaan jump'éelel le xook beey le je'ela' ichil le péets'el xooka'.

PLANEA

Le p'iskaambal Planea 2016 uti'al u ka'apeets'el xooko' meeta'ab ichil u k'iinilo'ob 12 tak 14 tu winalil abril, le je'ela' ts'aab ti' min ol 10, 500 juntúulul xoknáalo'ob táan u xokiko'ob u ts'ook grado ichil 239 jump'éelel naajilxoko'ob yano'ob ichil 11 jump'éelel jejeláasil xook xma' bo'olil yéetel le yaan u bo'olilo'. Ichil le

ja'aba' Yucatáne' jp'áat ichil le 12 jump'éelel péetlu'umo'ob tu'ux béeychaj u ts'aabal le p'iskaambal ti' tu láakal u xoknáalilo'obo' yéetel xane' jp'áat ichil le 9 jump'éelel péetlu'umo'ob ma' éemen le buka'aj tu jóok'saj u xoknáalilo'obo'.

Tu yóok'lal u ma'alob kaambalil comunicacione' je'el u páajtal k ilike' 35.3% le xoknáalo'ob jp'áato'ob ichil le III wa IV kúuchilo', le je'ela' ma' péeknaji' tumen tu ja'abil 2015e' tu jóok'sajo'ob 35.9%, le je'ela' ku máan táanil yéetel 6.4 puntos porcentuales ti' le 28.9% jóok'sa'ab tumen tuláakal u xoknáalilo'ob México. Beytuno', ichil tuláakal u péetlu'umil Méxicoe', Yucatáne' ku ye'esik táan u bin u chan ma'alobtal, tumen jna'ak 13 jump'éelel kúuchilo'ob tak ka jk'uch ti' 4 kúuchilil, tumen tu ja'abil 2015e' te' ka'ach yaan tu kúuchilil 17.

Le ma'alob kaambal yaan u yil yéetel matemáticaso'; 22.8% le xoknáalo'ob jp'áato'ob ichil le III wa IV kúuchilo'. Yéetel le buka'aj jóok'sabaj ku máan táanil yéetel 4.8 puntos porcentuales ti' le 18.5% jóok'sa'ab ichil u ja'abil 2015o', beytuno' táan u chíikbesa'al jump'éelel ma'alobil tu yóok'lal 2.1 puntos porcentuales ti' le buka'aj jóok'sa'ab tumen tuláakal u xoknáalilo'ob u lu'umil México, le meetik tune' Yucatane' jna'ak 5 kúuchilil ichil tuláakal le péetlu'umilo'obo', tumen tu ja'abil 2015e' te' ka'ach yaan tu kúuchilil 18e' ba'ale' te' ja'aba' jp'áat tu kúuchilil 13.

BIENESTAR DIGITAL

Ichil le meyaj ku meetik le Programa Bienestar Digitalo' ts'o'ok u k'u'ubul min ol 16, 798 jump'éelel

computadoras ti' le xi'ipalalo'ob táan u xokiko'ob bachillerato ti' 100 jump'éelel méek'táankajo'ob. Lík'ul úuchik u chúunul u meyaj le programaa' tak túun bejla' k'iina' ts'o'ok u ts'aabal 57, 204 jump'éelel le nu'ukulo'oba', le je'ela' ku ts'áaik u páajtalil ti' le xoknáalo'obo' ti'al ka béeychajak u táamtal u kaambalo'ob, tumen ku je'ik jump'éelel beej uti'al u táakpajalo'ob ichil le tecnologías ti' información yéetel comunicaciono'. Bejla' xana', le ajka'ansajo'obo' ku ts'áaj xooko'ob ichil le xma' bo'olil xooko', ku ma'alobkuunsik u meyajo'ob yéetel xane' le xoknáalo'obo' ku ya'abtal ba'alo'ob je'el u páajtal u meetiko'ob ken meyajnako'ob ichil u naajilxoke'.

BECAS UTI'AL U KA'APEETS'EL XOOK

Uti'al ka éemek u p'atik u xook máake' jk'u'ub becas ku jóok'olo'ob ichil jejeláas programas je'el bix: Económicas, Contra el Abandono, de Reinserción, uti'al máak nuumo'ob yéetel Prospera, le je'elo'oba' jts'aab ti' maanal 41, 000 juntúulul xoknáalo'ob yano'ob ichil le naajilxoko'ob mina'an u bo'olilo'; le je'ela' u k'áat u ya'ale' juntúul ti' ichil ka'atúul xi'ipalalo'ob tu kúuchil xooko'ob mina'an u bo'olile' táakpaja'ano'ob ichil le ka'apeets'el xooko' yaan bix u yáantikubao'ob uti'al ma' u p'átik u xooko'ob.

BA'ALO'OB UTI'AL U MA'ALOBKUUNSA'AL U KÚUCHILIL U KA'APEETS'EL XOOK

Ichil le ja'abil meyaj táan u chíibesa'ala', ts'o'ok u xu'upul

maanal ti' 39 millonesil pesos uchik u túumbenkuunsa'al u naajilxokilo'ob Colegio de Bachilleres del Estado de Yucatán (COBAY) yéetel xane' utskíinsa'ab u kúuchilo'obil le Colegio de Estudios Científicos y Tecnológicos de Yucatano' (CECyTEY), Prepas Estatales, yéetel le Bachillerato Intercultural yaan Popoláo'. Ichil tuláakal le ja'abo'ob ts'o'ok u meyaj le jala'acha' ts'o'ok u xu'upul naats' ti' 250 millonesil pesos, le je'ela' ku ts'áaik u páajtalil u bin u xímbal le xook yéetel seten ma'alobila' yéetel xan u ts'íbtikubaj u jeel kúuchilil xooko'ob te' Sistema Nacional de Bachilleratoo'.

U MA'ALOBKUUNSA'AL LE XOOK KU TS'AABAL TU KA'APEETS'EL XOOKO'

Tu yóok'lal úuchik u muuk'a'ankuunsa'al u kóochkinsa'al yéetel u kanáanta'al jejeláas plantelo'obe' beyxan u yila'al u ma'alobkúunsik u meyaj le ajka'ansajo'obo' yéetel xan u ma'alob ka'ansiko'ob xook ti' le xoknáalo'obo', líik'ul tu ja'abil 2012 tak túun bejla' k'iina', 71 jump'éelele u kúuchilo'obil xook yano'ob ichil le ka'apeets'el xook waay Yucatano' ts'o'ok náajaltik u ma'alob pakta'alo'ob tumen le Comité Directivo del Sistema Nacional de Bachilleratoo' (SNB), beytuno' 58 jump'éelele' te' yano'ob ichil III kúuchile' yéetel 13 jump'éelele' te' yaano'ob ichil IV kúuchile'. Le SNBo' jump'éelele' u beejil meyaj táakpaja'an ichil le Secretaría de Educación Públicao' (SEP) le je'ela' ku ts'áaik u páajtalil u p'isik bix u bin le kaambalo' yéetel xane' ma' jach u t'ílile' ka u na'aks u ma'alobil le xook ku ts'aabal

te' kúuchil xook yano'ob ichil le ka'apeets'el xook ku ts'aabal tu lu'umil Méxicoo'.

Beytuna', le SEPo', ichil le meyaj ku meetik le Subsecretaría de Educación Media Superioro', tu k'amaj, ichil u ja'abil 2013e', le Programa de Formación Docente de La Educación Media Superior de Yucatano' (Profordemsys), le je'ela' chíikbesa'ab ichil u múulmeyaj le Secretaría de Educación del Gobierno del Estado de Yucatán yéetel u noj naajilxok Universidad Autónoma de Yucatán, le je'ela' meeyajta'ab yéetel u tuukulil u ma'alobkuunsa'al u meyaj u ajka'ansajilo'ob u ka'apeets'el xook.

Le muk'meyaja', líik'ul tu ja'abil 2013 tak bejla' k'iina', ts'o'ok u ts'áaik u páajtalil u yantal le Profordemsys/Profordemsys ti' 2,788 juntúulul ajka'ansajo'ob, ichil le je'elo'oba' 1,794 juntúulule' yaan ti'ob le Certidemsys (jump'éelele' certificado tu'ux ku ye'esa'al u ma'alobil u meyajo'ob tu yóok'lal ka'ansajil).

U YÓOX PEETS'EL XOOK BA'ALO'OB K'A'ANA'ANTAK UTI'AL U YÓOX PEETS'EL XOOK

Le nu'ukulo'ob yéetel le ba'alo'ob k'a'abet uti'al u yúuchul meyaj tu kúuchil xooko' ku béeykunsik u kóochkinta'al yéetel u ma'alobkuunsa'al le xook ku ts'áabalo'. Úuchik túun u xu'upul 125 millonesil pesose' jlíik'sa'ab naajilxoko'ob, laboratorio'ob, u kúuchilo'obil información yéetel xan u jejeláasil kúuchilo'ob meyaj tu noj naajilxok Universidad de Oriente, tu tecnológicoil Koncal, tu tecnológicoil Progreso, te' Universidad

Tecnológica del Mayab yéetel tu Tecnológicoil Tizimín.

Beyxane' táan u máak'a'anta'al jump'éeel Módulo de Creatividad tu Instituto Tecnológicoil Jo', táan xan u máak'a'anta'al yéetel u ts'aabal u nu'ukulil meyaj ti' jejeláas kúuchilil meyaj yéetel laboratorios tu Instituto Superiorilo'ob : Motul yéetel Zací. Beyxane' ts'o'ok u chúunul u ka'ajastil meyajta'al tu Facultadil Contaduría yéetel Administración tu noj naajilxok UADY beyxane' ts'o'ok u káajsa'al u ka'ajaastil meyaj te' Universidad Politécnica de Yucatáno'. Le u taak'inil le u ts'ook ka'ap'éeel meyaja' jóok' tu k'ab le Programa Escuelas al CIENo'.

Yéetel tuláakal le meyajo'ob ts'o'ok u meeta'al tu yóok'lal u máak'a'anta'al yéetel u yutskíinsa'al le ba'alo'ob k'a'ana'antak te' peets'el xooka', ichil le ja'abo'ob ts'o'ok u meyaj le jala'acha', ts'o'ok u xu'upul maanal ti' 580 millonesil pesos tu paach.

PÁAJTALILO'OB KU TS'AABAL UTI'AL U YOOKOL MÁAK XOOK TU YÓOX PEETS'EL XOOK

U ya'abkunsá'al u páajtalil u yóokol máak xook te' tu yóox peets'el xooko' jump'éeel noj meyaj tumen u k'áat u ya'ale' yaan u meeta'al túumben kúuchilo'ob uti'al ka béeychajak u ma'alobkuunsa'al le xook ku ts'aabalo' yóok'lal kéen ts'o'okoke' ka u kaxto'ob jump'éeel ma'alob meyaj. Bejla' k'iina' le ba'ax ku kaxta'alo' leti'e' u yantal ti' máak jejeláas na'ato'obo', le méetike' jach k'a'abet u ya'abkunsá'al le kúuchil xooko'ob yano'ob te' peets'el xooka' tu yóok'lal u yantal ya'ab máak seten ma'alob u na'ato'ob.

Le meetik tune', káaj u meyaj le Universidad Politécnica de Yucatáno', yéetel xan jump'éeel taak'in jts'aab tumen junmúuch' máako'obe' jchúun u meyaj le Instituto Tecnológico del Petróleo y Energía' (ITPE). Beyxane' le Universidad Autónoma de México yáan u kóochkinsik tak tu'ux ku k'uchul tumen yaan u máak'a'antik jump'éeel túumben kúuchil ichil le Escuela Nacional de Estudios Superiores' (ENES). Le túumben kúuchilo'oba yaan u meeta'al ti' jump'éeel terreno maanal ti' 10 hectáreas yaan tu jaal le beej ku bin Jo' tak Tetizo'.

U máak'a'anta'al túumben kúuchilo'ob, beyxan u ya'abkunsá'al le jejeláas programas ku ts'aabal te' kúuchil xooko'ob mina'an u bo'olil tu péetlu'umil Yucatáno', ts'o'ok u meetik u k'uchul tak 40% le máaxo'ob ku ts'íibtikuba'obo', ichil u ja'abilo'ob 2012 tak 2016e' ts'o'ok u jóok'ol tu xooko'ob maanal ti' 14, 773 juntúulul xoknáalo'ob yéetele' ts'o'ok u ts'aabal u ju'uno'ob maanal ti' 12, 429 juntúululi'.

UNIVERSIDAD POLITÉCNICA DE YUCATÁN (UPY)

Uti'al u muuk'a'ankuunsa'al le xook ku ts'aabal tu yóok'lal Tecnologías de la Información yéetel Comunicación (TIC) ichil le péetlu'uma'; yéetel xan u chíikbesa'al túumben tuukulo'ob k'a'abet uti'al u ma'alobkuunsa'al le programaso', beyxan uti'al le meyaj ku meeta'al uti'al u taamtal u na'at máako' yéetel u jeel ba'alo'ob ku ts'aabal u páajtalil u meeta'al te' péetlu'uma'; beyxane' uti'al u yáantik ka ya'abak máak ku kaambal tu

yóok'lal le ba'alo'oba' tumen beyo' ku páajtal u yaantal u meejil máakilo'ob yoojelo'ob le mayaja', le meetik tune' u Noh Jala'achil Yucatáne' tu ch'a'aj u t'aanil u máak'a'antik le Universidad Politécnica de Yucatáno' (UPY).

Yéetel jump'éeel xuup naats' ti 70 millonesil pesose' jts'áab k'aj óoltbil u yáax jaatsil meyaj ts'o'ok u meeta'al te' UPYo', le je'ela' jchúun u meyaj yéetel 133 juntúulul xoknáalo'ob. Ichil le yáax jaats'il meyaj meeta'ab te' kúuchila' líik'sa'ab: jump'éeel auditorio uti'al 180 juntúulul máak, kamp'éeel laboratorios, 6 jump'éeel naajilxoko'ob, ka'ap'éeel salas uti'al jejeláas meyajob, kúuchilo'ob uti'al u meyaj ajka'ansajo'ob yéetel tu'ux ku yila'al bix u xu'upul le taak'ino', le kúuchil xooka' je'el u páajtal u meyaj tak yéetel 360 juntúulul xoknáalo'obe'.

Le noj naajilxoka' ku meyaj yáalan u paakatil Bilingüe, Internacional yéetel Sustentable (BIS) le je'ela' jets'a'an tumen le Coordinación General de Universidades Tecnológicas yéetel Politécnicas yaan ichil le SEPo', le je'ela' yaan u ts'áaik u páajtalil u ts'aabal meyaj ti' le ajka'ansajo'ob, investigadorob, tecnólogos, le beey jach seten ma'alo'obtak u meyajob, uti'al ka béeychajak u ts'áako'ob k'aj óoltbil le meyajil ichil ka'ap'éeel t'aano'; jump'éeel meyaj ku ch'a'anu'ukktik le tuukul ku máan ichil tuláakal yóok'ol kaabo', le je'ela' u k'áat u ya'ale' le xook yéetel le bix ku ilbil u bin u meyajob yaan u ch'a'ik u beejil le tuukulo'ob jets'a'an ichil bix u meyaj u jéel táanxel noj lu'umilo'ob. Le noj naajilxoka' yaan u múulmeyaj yéetel u noj naajilxokil Texas A&M yaan tu noj lu'umil Estados Unidos de Norteamérica; yéetel xane' yaan u

meyaj yáalan u paakatil sustentabilidad tumen máak'anta'abili' yéetel le tuuukul je'ela'.

Le xook ku ts'áabil te' UPYo' yaan u t'ilil 12 jump'éeel kamp'éeel winal (4 ja'ab) tu yóok'alal óoxp'éeel ingenierías:

- Ingeniería tu yóok'lal Robótica Computacional;
- Ingeniería tu yóok'lal Datos;
- Ingeniería tu yóok'lal Sistemas Embebidos Computacionales;

ÁANTAJILO'OB YÉETEL BECAS UTI'AL U YÓOX PEETS'EL XOOK

Ichil le óoxpeets'el xooka' yaan programas ku ts'áaik becas yéetel xan ku majantik taak'in uti'al ka ya'abchajak le xoknáalo'ob ku k'amikuba'ob yéetel xan le ku ts'o'oksik u xooko'obo'.

Uti'al máaxo'ob táan u xokiko'ob jump'éeel licenciatura wa jump'éeel Técnico Superior Universitario' ku ts'aabal u páajtalil u k'amiko'ob jump'éeel beca ku k'aaba'tik Manutención, le je'ela' ku jóok'ol te' Programa Nacional de Becas'. Beyxane' ku ts'aabal jump'éeel beca ti' le xi'ipalalo'ob náach u kajtalo'ob tak te' kúuchil tu'ux ku xooko'obo'.

Beyxane' le kúuchil ku yiliko'ob u bin le óoxpeets'el xook ichil le péeetlu'uma' tu ts'aajo'ob naats' ti' 4, 000 jump'éeel áantaj tu yóok'lal: u tojol pasaje, kajtalil yéetel jaanal. Le áantajo'oba' jts'aab ti' 248 juntúulul xi'ipalalo'ob yéetel xane' le becas uti'al le kúuchilo'ob xook ko'oj u bo'olilo' jts'aab ti' 1, 172 xoknáalo'ob ku xooko'ob te' peets'el xooka'.

Majaanta'ab xan taak'in ti' 409 juntúulul xoknáalo'ob, le je'ela' uti'al u bo'olil u ts'íibtikubao'ob, uti'al u yáantikubao'ob tu xooko'ob, uti'al u maniko'ob jump'éeel computadora, uti'al u k'amikubao'ob yéetel u jeel ba'alo'ob.

Jk'u'ub xan 30 jump'éelel becas uti'al u bin máak u xook jump'éeel posgrado táanxel noj lu'umilo'ob, le je'ela' uti'al u xookil doctorado wa maestría tu yóok'lal programas yaan u yilo'ob yéetel u meyajil áreas científicas yéetel tecnológicas k'a'ana'antak u meyajta'al te' péetlu'uma'. Beyxane' jk'u'ub 7 jump'éelel becas uti'al posgrado ti' máasewáal ko'olelo'ob.

Ichil le ja'abilo'ob ts'o'ok u meyaj le jala'acha' ts'o'ok u ts'aabal maanal ti' 210 jump'éelel becas uti'al u xook máak táanxel lu'umil yéetel xane' ts'o'ok u ya'ala'al yaan u ts'aabal maanal ti' 1, 000 jump'éelel becas uti'al u xook máak ichil u noj lu'umil México ichil junjump'éeel ja'ab.

MIAATSIL

JEJELÁAS MEYAJO'OB TU YÓOK'LAL MIAATSIL ICHIL LE PÉETLU'UMA'

Meeta'ab 1, 701 jump'éelel ba'alo'ob tu yóok'lal miaatsil, ichil le je'elo'oba' chíikpaj 888 jump'éelel presentaciones artísticas yéetel culturales, le je'elo'oba' meyajta'ab ichil jejeláas noj cha'ano'ob je'el bix: Anual de las Artes Otoño Cultural, Primavera Cultural, de Teatro Wilberto Cantón, Internacional de Coros y Cultura de Jóvenes Cradores, beyxane' meyajta'ab 357 jump'éelel cursos yéetel talleres uti'al u ma'alob kaambal le máaxo'ob ku meyajo'ob tu yóok'lal le je'ela', jk'u'ub

xan 419 jump'éelel áantajo'ob yéetel taak'in wa nu'ukulo'ob uti'al artistas wa creadores, jk'u'ub xan 5 premios tu yóok'lal ts'íib yéetel xan jts'aab u páajtalil u jóok'sa'al yéetel u chíikbesa'al 30 jump'éelel ts'íibo'ob.

Tuláakal le meyajo'ob ts'o'ok u meeta'ala' béeychaj chéen tumen úuchik u ma'alob múuch meyaj u jejeláasil kúuchil miaatsilo'ob yano'ob te' péetlu'uma' yéetel tu péetlu'umil México, le meyajo'oba' jk'uch ilbil tumen maanal 600, 000 juntúulul máak yéetele' meyajnaj maanal ti' 6, 000 juntúulul jejeláas artistasi'.

KÚUCHILO'OB YÉETEL BA'ALO'OB UTI'AL MIAATSIL

U líik'sa'al yéetel u ka meeta'al u meyaj jejeláas kúuchilil miaatsilo'obe', ku p'atik chéen ch'a'abil u ma'alob ch'íijsa'al máak uti'al ka béeychajak u yantal jejeláas páajtalil ti'al u k'amik yéetel utsil u miaatsil. Ichil le jejeláas xuup meeta'ab tu yóok'lal lela' jóok'o'ob táanil:

U palacioil música

Laayli' táan u bin u meyajta'al le Palacio de la Musica', te' kúuchila' yaan u meeta'al jejeláas ba'alo'ob tu yóok'lal u jejeláas u juumil paaxi', le je'ela' mina'an u jeel bix leti' ichil u noj lu'umil Méxicoi', ba'ale' más ku chíinil tu yóok'lal u paaxil le noj lu'uma'. Le u yáax jaats meyaj ku meeta'al te' kúuchila' ts'o'ok u k'uchul tak 30%, ichil túun le je'ela' ts'o'ok u meeta'al meyajo'ob tu yóok'lal: u lúuk'sa'al ba'alo'ob yaan ichil yéetel u ni'ikil u wíinkilal le u kúuchil ka'ach u

congresoi le péetlu'uma', yéetel xan u chúnunul u líiksa'ale' yaan u meeta'al ka'ap'éeel kúuchilo'obi': jump'éeel museo yéetel jump'éeel auditorio.

U túumbenkuunsa'al ba'alo'ob yéetel u ts'aabal nu'ukulo'ob ichil le teatro José Peón Contreraso'

Le teatros p'ata'an tumen le úuchben máako'ob waay tu péetlu'umil Yucatáno', ku ye'esiko'ob junjaats le k'a'ajla'ayilo' yéetel xan u k'a'abetil le kúuchilo'oba' uti'al ka béeychajak u bin u xímbal u kuxtal u kajnáalilo'ob tu yóok'lal u meyajil artística yéetel miaatsil.

Le meetik tune', ichil le Teatro Peón Contreraso' meeta'ab jejeláas meyajo'ob tu yóok'lal u yutskíinsa'al tu kamp'éeel u táanilil, u yúutskíinsa'al yéetel u yila'al ma'a yóokol ja' ichil, u túumbenkuunsa'al le kúuchil tu'ux ku jelkubaj le artistaso' beyxan u sistema hidráulicoi, u táankabilo'ob, u naajil vestibulos, nu'ukulo'ob uti'al meyaj, u túumbenkuunsa'al u iik'o'obil, u bo'onol u pak'ilo'ob yéetel u pisoilo'ob. Tu paach le meyaja' jxu'up 25 millonesil pesos.

U túumbenkuunsa'al ba'alo'ob yéetel u ts'aabal nu'ukulo'ob ichil le teatro Armando Manzaneroo'

Le teatros o'obo' ma' chéen k'a'abet u kanáantalo'obi', k'a'abet xan u ts'aabal u béeytalil u kuxtalo'ob tumen te' kúuchilo'oba' je'el u páajtal u kaxtikubaj, mejen paalal, xi'ipalal, artistas yéetel creadores, yéetel le k'ajla'ayilo' yéetel xan le arte yéetel le cultura'o'.

Jejeláas meyajo'ob meeta'ab ichil le teatro Armando Manzaneroo' je'el bix: u k'e'exel le kúuchilo'ob tu'ux ku kutsal máak cha'ano', u alfombrai, u nu'ukulilo'ob tíich'kabil yéetel u jeel

mejen ba'alo'ob, utskíinsa'ab xan u beejil tu'ux ku máan máako'ob, k'e'ex xan u pisoil le escenario' jumbúuje' jp'áat yéetel firme meeta'an yéetel concreto u láan búuje' meeta'ab yéetel rescilente, utskíinsa'ab xan u nu'ukulil tíich'kabilo'ob, tu'ux ku k'e'exel nook' yéetel xan u más ma'alobtal u acústica'i yéetel u yila'al ma' u yook'ol ja'i' yéetel xan u beel iik'o'ob. Tu paach le meyaja' jxu'up maanal ti' 15 millonesil pesos.

U mu'uk'ankuunsa'al le biblioteca pública central Manuel Cepeda Peraza

Uti'al u más mu'uk'ankuunsa'al le Biblioteca Pública Central Estatal "Manuel Cepeda Perazao'", jxu'up tu paach 10 millonesil pesos, uti'al u páajtal u táan óolta'al tuláakal le máako'ob ku bino'ob te' kúuchilo', yóok'lal u páajtal xan u yaantal tu'ux u meetiko'ob jump'éeel ma'alob meyaj, je'el bix u xak'alil áanalte', wa yóok'lal maaya miaatsil wa xan yóok'sal u xooko'ob, beyxan yóok'lal u bin u máas nats'kubaj wíiniko'ob uti'al u xokiko'ob le áanalte'obo'.

U NOJ MÁANK'INALIL MAAYA MIAATSIL, U T'AANIL YÉETEL U TUUKULIL

U yáax k'iinbesajile' úuch ichil u ja'abil 2012, ichil u ja'abil 2015e' ka' jóop' u bin u máas nojochkúunsa'al u múuk' tumen ti' tu lálak tu'uxtun ku k'íimbejsa'al. Ichil u ja'abil 2016e' ka ts'aab e'esa'ab je'el bix "u t'aanil yéetel u tuukulil". Yéetel le je'elo' ka' máas kts'áab k'ajóltbil u maaya miaatsilil yéetel u t'aan le jejeláas kaajo'obo'.

Le noj cha'ana', cha'anta'ab tumen m'íin ol 300,000 juntulul máako'ob ichil 450 jejeláas náaysaj óola yéetel 120 u kúuchilal yaanchajil tu láakal le je'elo' mina'an u bo'olil, yéetel xane' táakpaj ichil le meyaja' 1,300 juntúulul artista'ob yéetel máaxo'ob meyajtik maaya meyajtsil

Ichil le jo'omáal ts'o'ok u máak'anta'alo' ts'o'ok u táakpajal m'íin ol 6,650 juntúulul artista'ob, ajtséeko'ob, productoro'ob, cineasta'ob, grupos waayilo'obe' yéetel xan ku taalo'ob táanxel lu'umili'. Ichil tuláakale' ts'o'ok u meeta'al 2,200 jump'éelel náaysaj óolal tu yóok'lal le cha'ana'.

JEJELÁAS NÁAYSJAJ ÓOLAL ICH U MÉEK'TANKAAJILÓ'OB YUCATÁN

Uti'al u muuk'a'ankuunsa'al le ba'alo'ob suuk u meeta'al ichil le méek'tankajilo'ob le Yucataná meeta'ab 121 jejeláas náaysaj óol, beyxan cha'anta'ab tumen 167,000 máako'ob. Ichil u ja'abilo'ob u meyaj le jala'acha' ts'o'ok u meeta'al m'íin 766 náaysaj óolal yéetel artísticos, áanta'ab 598,617 máako'ob ti' 106 méek'tankajo'ob.

Utial u máas ma'alobkuunsa'al u muuk' le meyaj ku meeta'al yóok'sal le miaatsilo' beyxan yéetel le máaxo'ob ku táakpajalo'ob ti' le jejeláas meyaja', je'el bix bix kumeyajtbil le artistailo', le máaxo'ob meyajtik maaya meyajtsilol yéetel u jeel grupo artistico'obo', utial le je'ela' meeta'alb óoxlalujp'éelel ba'alo'ob tu'ux ka' u k'ajóolto'ob tu láakal u meyajil, meeta'ab ichil 13 méek'tankajo'ob tu'ux áantk'aj 82 u túulal máako'ob. Meeta'ab 93

náaysaj óol tu'ux táakpaj 1,979 máako'ob utial cha'atik.

ÁANTAJ YÉETEL BECASO'OB UTIAL U PA'AJÓ'OLTA'AL U MEYAJIL MIAATSILO

Yóok'lal u ki'imakkuunsa'al yéetel u áanta'al artistas, yéetel máaxo'ob meyajtik maaya meyajtsil ku jóok'sa'al le proyectos beya' tumen beyo' ku páajtal u jach tulutiko'ob ba'ax ken u meeto'ob, wa ku taal u jeel yaanal tuukulti'obe' ku beytal u ya'aliko'ob, le je'ela' ku meeta'al yóok'lal ma' u tu'ubsiko'ob tu'ux u taalo'ob, yéetel ka' u kanáanto'ob le maaya miaatsilo', le meetike' k'u'ub 70 jump'éelel áantajo'ob utial u meyajil literatura, baltsáan, óok'oto'ob , paax, yéetel u jeel ba'alob ku cha'anta'al.

Úuchik ku ts'aabal u ka'ansajilo' k'u'ub 166 jump'éelel le ántajo', beyxan xu'upsa'ab 5 millones 814 mil 23 pesos, utial le je'ela' láatk'abta'ab 285 artistas, máaxo'ob meyajtik maaya meyajtsil, jejeláas ba'alob ku cha'anta'al, paax, baltsáan, óok'ot yéetel literatura. Le áantaja' tu ts'ajal 11 becas nacionales yéetel 17 internacionales, le je'ela' ts'aab utial le máas jóok'ol táanil úuchik u meeta'al le jejeláas náaysaj óolo'.

Takxan le lbecey tu tsajal 33 jump'éelel becas ti'e táankelmo'ob máas tu ts'ajal u yóolo'obo' ts'o'okole' u programas becas federales ti' educación media superiore' tu ts'ajalxan 28 jump'éelel becas ti'e táankelemo'ob te' Centro de Desarrollo Artístico (Cedart).

BÁAXAL

U DEPORTEIL ALTO RENDIMIENTO (OLIMPIADA YÉETEL PARALIMPIADA)

Uti'al u yutsil ch'íijil máak yéetel u yantaj toj óolal ti'e', beeta'ab jejeláas báaxalo'ob ku k'aabajtik Olimpiada Nacional 2016, waye', ke'eto'ob ajbáaxal máako'ob mix tun bo'otalo'ob sijnáalo'ob tu lu'umil México.

Le ajbáaxalo'ob sijnáalo'ob Yucatáno' ke'eto'ob 842 juntúulali', 269 juntúulal ajkáansajo'ob yéetel 197 juntúulal áantajmáako'ob. Ichil le ja'aba' Yucatáne' na'ak tak wakp'éel kúuchilil ti' keetlantáambal tu'ux tu náajaltaj 165 medalla'ob, 46e' oro, 50e' plata yéetel 69e' bronce.

U TÚUMBENKUUNSA'AL U KÚUCHIL BÁAXAL VILLA PALMIRA

Yéetel u tuukulil u táan óolta'al u ch'íijil máak yéetel toj óolale', chúunsa'ab u meyajta'al jump'éel kúuchil báaxal k'aaba'atik Villa Palmira ti' ku p'áatal tu noojolil u kaajil Jo'e'. le meyaja' tu bisaj 46 millones taak'in, ichil le je'ela' táan óolta'ab campos, meyajta'ab canchas, meyajta'ab xan jump'éel gimnasio bátminton-tiro, meyajta'an u bañosil vestidoro'ob, utskiinsa'ab albercas, meyajta'ab bodegas uti'al u li'isa'al nu'ukulo'ob, meeta'ab jump'éel pista aeróbica, meyajta'ab uláak' gimnasio chéen táankab yanik yéetel xan u jeel meyajo'ob uti'al u ma'alobtal le kúuchilo'. Tuláakal le meyajo'ob úucha' ila'ab u táan óoltik xan tuláakal máak nuumtako'ob.

NAAJIL XOOKO'OB TI' VERANO

Le naajil xooko'ob beya' tu ts'áajo'ob u páajtalil ti' mejen paala yéetel táankelemo'ob uti'al ka u meyajto'ob ba'alo'ob utstak, ma' u lúubulo'ob ti' ba'alo'ob k'aastak. Beytúuna' yanchaj u páajtalil u báaxalo'ob, u táakpajalo'ob ich actividades culturales, xook, ts'íib yéetel u meyajil matemáticas. Yéetel le noj meyaja' ila'ab u yáanta'al xoknáalo'ob yéetel taatatsilo'ob mina'an je'elsajba'il ti'ob tu k'iinilo'ob vacaciones.

Ichil le ja'ab ku tso'olola', táakpaj 43,600 mejen paalal ti' le 142 kúuchilo'ob je'eb beya'. Te jeets'a' táakbesa'ab tak mejen paalal de kanp'éel wa jo'op'éel ja'ab ti'ob tumen ka'ache' chéen bey óoxlajun ja'ab ti'e' ku k'a'amalo'obi'.

JEJELÁAS BA'ALO'OB KU MEETA'AL TU YÓOK'LAL BÁAXAL

Le báaxalo' jump'éel ba'al áantik u ch'íijil máak tu beel yéetel ku ts'áaik toj óolal le yo'olale' meyajta'ab 509 báaxalo'ob tu'ux táakbesa'ab 244,613 máako'ob ti' jejeláas Méek'tankaajo'ob; ichil le báaxalo'oba' yaanchaj: 4ta carrera del IDEY, IV juego de estrellas de Baloncesto en Ticul, XXIX edición del Maratón de la Marina, Torneo Nacional "Miguel Medina Gutiérrez", Olimpiada del bebé, Juegos nacionales populares, desfile del 16 de septiembre, juegos nacionales indígenas yéetel u jeel báaxalo'ob.

Beyxane', meyajta'ab u jeel báaxalo'ob uti'al nukuch máako'ob, programa estatal de actividades físicas, programa nacional de activación física, muévete en 30m

yéetel xane' úuch meyajo'ob ti' kúuchilo'ob: Centros de Desarrollo del Deporte (escolar y municipal), CEDEM yéetel xan kúuchilo'ob ti' Centro Regionales del Deporte.

mola'ayil Instituto de Becas y Crédito Educativo (IBECEY).

BECAS, ÁANTAJ YÉETEL XAN CHÍIMPOLALO'OB TU YÓOK'LAL BÁAXAL

U k'u'ubul jump'éel chímpolal wa jump'éel náajal tu yo'olal báaxale' ku meetik u maas ya'abtal u jeel máax u táakbesubai'. Tu wináalil septiembre máaniko' k'u'ub estímulo'ob ti' 212 ajbáaxalo'ob yéetel xan ti' 93 entrenadores ti' Olimpiada Nacional yéetel Campeonato Nacional Juvenil 2016, 34 ajbáaxalo'ob yéetel 13 entrenadores ti' Paralimpiada Nacional, 36 ajbáaxalo'ob yéetel 10 entrenadores ti' Universidad, 20 ajbáaxalo'ob, 9 entrenadores ti' Nacional Escolar (primaria y secundaria).

Tu wináalil noviembre xane' k'u'ub taak'in ti' máaxo'ob náajalnajo'ob ti' Mérito Deportivo Yucateco 2016 yéetel xan ti' Premio Estatal del Deporte 2016, ichilo'obe' ti' ku chíkpajal Rommel Aghmed Pacheco Marrufo, Montserrat Inguanzo Garay yéetel María Fernanda Guerrero Sandoval.

Beyxane' jk'u'ub 431 jump'éelel becas tumen IDEY ti' ajbáaxalo'ob maas chuka'an u yóolo'ob ti' ba'ax ku meyajko'ob, beyxan ti' preseleccionados, seleccionados nacionales infantiles, táankelemo'ob yéetel 1ra fuerza. Ts'áab xan 260 ti' máax jach ma'alob u báaxal ichil u programail Becas de Excelencia Académica, artística yéetel deportiva, le je'ela' ts'áab tumen u

U BIN U NOJOCHTAL YUCATAN YÉETEL JUMP'ÉEL MA'ALOB MEYAJ

Tuláakal ba'ax meyajilo'ob ku yúuchul te' ja'aba' ku kaxtik u maas utstal u yich le Péetlu'uma' yo'olal u yila'ale' táan u bin utsil ti' tu paach jump'éel Crecimiento económico sostenible.

Tu yáalkab le ja'abo'oba', u jala'achil le Péetlu'uma' yéetel xan u noj jala'achil u lu'umil Mexicoe' tu xupo'ob 23 mil millones de pesos yo'olal u mu'uk'a'ankuunsa'al jump'éel ma'alob Desarrollo Económico y Social, yéetel le je'ela' ku kaxtiko'ob xan u yantal ma'alob kuxtal ichil le kajnáalo'obo'.

Ichil le meyajo'ob maas k'a'abeto'ob úuch te' ja'aba' ti' yaan: construcción

de los puentes del periférico en la salida al Fraccionamiento los Héroes y a Tixkokob, ka' chúunsa'ab xan u meyajil u kóochkiinsa'al u beelil Mérida-Chetumal, meyajta'ab xan jump'éel parque paseo de henequenes en Francisco de montejo, u ka' chúunsa'al u meyajil viaducto alterno al puerto de progreso, u túumbenkuunsa'al u beejil Mérida-Celestún, u túumbenkuunsa'al bejo'ob ku yookolo'ob tu jeel kajtalo'ob, u meyajil (SITUR), u táakmuk'ta'al Generación de energías renovables yéetel xan u meyajil ya'abkach najo'ob.

NU'UKULO'OB UTI'AL U YÚUCHUL JUMP'ÉEL MA'ALOB MEYAJ

TÚUMBEN BEEJ UTI'AL U BIN MÁAK TAK TU PUERTOIL PROGRESO

Uti'al u táan óolta'al tuláakal ba'ax k'a'abet ti' le empresas yaan te' Péetlu'uma', yo'olal xan u táakpajal ichil túumben meyajo'ob tu'ux ku paaklank'exiko'ob mercancías yéetel ujeel empresas táanxel lu'um yaniko'obe', Le Administración Portuaria de Progreso (API) tu chúumbesaj jump'éeel noj meyaj tu'ux meyajta'ab 2.5 km nojbeejo'ob, ka'ap'éeel carril yaan ti'; min kex 50 mts u náachil te' jump'éeel úuchben yanili'o'.

Le taak'in ts'o'ok u bisik le noj meyaja' 640 millones 154 mil pesos, le je'ela' ku ye'esik ts'o'ok u bin u meyajta'al tak 90%.

U wíinkilal le noj meyaja' je'el u tsa'ayal u kuch 4 millonesil toneladas yéetel xan u aalil le 300 mil juntúulul máako'ob ku máano'ob tu yóok'olo', le je'ela' bín k'asak ichil tak 30 ja'abo'ob. Yéetel le meyaja' ku yáanta'al xan u taak'inil le kaajo'.

U CHUKBESA'AL TAK KAMP'ÉEL T'P'IN U NOJBEEJIL U KAAJIL JO' TAK CHETUMAL

Le úuchik u k'ujsa'al tak kamp'éeel carril ti' le beeja' ku taasik utsil ti' tuláakal le máaxo'ob ku máano'ob te'elo', yéetel le je'ela' ku séebtal xan u viajar máak yéetel xan cada kisbuuts'e' kex nuuktake' yaan tu'ux u máano'ob bey ma' u loobiltiko'ob mixmáake'. Bey xane', ku yéensik tak

53% le talamilo'ob ku yúuchul ti' le viajeroso'obo'.

Le beya' ts'o'ok u meyajta'al jump'éeel tramo de 56.5 kms tu'ux xu'upsa'ab 1, 208 millones 400 mil pesos.

U TÚUMBENKUUSA'AL U BEEJIL U KAAJIL JO' TAK CELESTÚN

Yéetel u tuukulil u yéemsa'al u súutukil u xáantal u viaje máak tak te' zonas turísticas yaan tu kaajil Celestuno' yéetel xan ka xu'uluk u yúuchul loobilo'ob tu kaajil Kinchil yéetel Tetize', u jala'achil le Péetlu'uma' tu chúunsaj u jats'utskiinsa'al u beejil Mérida-Celestún, tu'ux ts'o'ok u xu'upul 90 millones de pesos.

BEEJ KU MÁAN KA'ANAL UTI'AL LE CALLE 39 YÉETEL LE BEEJ KU BIN JO' TAK TIXKOKOBO'

Uti'al ka ma'alobchajak u beejil, ma' u seen xáantal le viajeso' yéetel xan ka chéenek u yúuchul accidentes te' yáanbeejo', jach k'a'abet jump'éeel distribuidor vial uti'al u séebkuunsa'al u yáalkab kisbuuts'o'ob tumen mina'an semáforos je'elsiko'ob, te' je'ela' xu'upsa'ab 227 millones 300 mil pesos úuchik u meyajta'al jump'éeel u beel kisbuuts'o'ob tu ka'analil calle 39 (paso superior vehicular) yéetel xan uláak' jump'éeel tu beejil Mérida-Tixkokob; le je'ela' ts'áab u yoojelt Secretaría de Comunicaciones y Transportes.

U TÚUMBENKUUNSA'AL U BEEJIL'O'B AVENIDA COLÓN

Yo'olal u ma'alobtal u yich le kaajo' yéetel u beejilo'ob u k'iwikil u kaajil Jo'e', chúunsa'ab u yutskiinsa'al u beejilo'ob, ba'ale' yáax ti' chúun tak tu'ux ku p'áatal Centro Internacional de Congresos, avenida colón, tu'ux ts'o'ok u xu'upul 100 millones de pesos.

Le meyaja' ku táan óoltik kamp'éeel calles jach k'a'abeto'ob ti' le kaajo':

- Avenida colón, tu'ux ku p'áatal xan avenida Reforma yéetel Paseo de Montejo;
- Calle 62, le tu'ux ku p'áatal xan avenida Colón-avenida Cupules;
- Calle 60, le tu'ux ku p'áatal xan avenida Colón-avenida Cupules;
- Avenida Cupules, le tu'ux ku p'áatal xan calle 60-62.

CENTRO DE OPERACIONES FERROVIARIAS (COF)

Ichil u meyaj le proyecto uti'al u túumbenkuunsa'al yéetel u seten ma'alobtal le ba'alo'ob k'a'abet uti'al u beel le tren waay Yucatáne', le meetik tune' táan óolta'ab u meeta'al le Centro de Operaciones Ferroviarias (COF) le je'ala' te yaan tu paach u kaajil Umán, le ba'ax ku kaxta'al yéetel lela' leti'e' ka séebchajak meyaj yéetel xan yo'olal ma' u seen su'usu'uta'al le tren ichil u kaajil le Jo'o'. Yáaxile' yaan u meyajta'al jump'éeel túumben patio de maniobras uti'al ka ch'éenek u meyaj le yaan ichil u kaajil Jo'o'; beyxane' yaan u meyajta'al jump'éeel túumben terminal uti'al tráfico

intermodal kex tak 15 Ha. Tu paach le meyaja' yaan u xu'upsa'al 40 millones de pesos.

BEEJ KU MÁAN KA'ANAL TU'UX YAAN U KÚUCHILIL CIENCIAS SOCIALES TU NOJ NAAJILXOK UADY

Uti'al u kanáanta'al tuláakal le xoknáalo'ob yano'ob te'elo' yéetel xan ujeel máako'obe', meyajta'ab jump'éeel beej tu ka'analil le Naajilxooko' tu tojil u beelil Mérida-Motul, le je'ela' tu bisaj 60 millones de pesos tu taak'in Fondo Metropolitano.

AVENIDA SIGLO XXI

Yéetel u tuukulil u ma'alobtal jump'éeel beej jach k'a'abet tu xamanil le kaaja' yéetel xan ka séebak u k'uchul máak ti' zonas turísticas, ti' hotelo'ob, complejos habitacionales yéetel xan u noj kúuchilo'ob koonole', utskiinsa'ab u beelil Centro de Convenciones Yucatán Siglo XXI, tu'ux xu'upsa'ab 22 millones de pesos.

U TÚUMBENKUUNSA'AL BEJO'OB KU K'UCHULO'OB TI' UJEEL KAJTALO'OB

U túumbenkuunsa'al le beejo'obo' ku kaxtik u taasik utsil ti' tuláakal le kaajo'ob ku yantal tu báak'paachil le Péetlu'umo' uti'al ka béeyak u yantal jump'éeel ma'alob comunicación ichilo'ob; bey xane' ku ts'áaik u páajtalil u múuch'meyajo'ob ichil kajtalilo'ob. Beytúuna' k'áata'ab jump'éeel permiso ti' Secretaría de Comunicaciones y Transportes uti'al

ka béeyak u yutskiinsa'al 20.5 kms bejo'ob, tu'ux xu'up 93 millones 717 mil pesos. Le tramoso' leti' le je'elo'oba':

- Tunkás-Cenotillo con 7.5 kms
- Peto-Valladolid con 13 kms

Tu yáax kanja'abil le meyaj chuunula' ts'o'ok u xu'upul 617 millones de pesos, tu'ux utskiinsa'ab 123.02 kms bejo'ob, beya' yaan u séebtal le viajeso' yéetel xan ku kanáantik maas u tiempo yéetel u taak'in máak.

U TÚUMBENKUUNSA'AL MAAYA BEEJO'OB

Le Programa je'ela' ku kaxtik u taasik xan uts tu kuxtal tuláakal le máaxo'ob ku yantalo'ob ti' mejen kajtalo'obo', le je'ela' ku meyajta'al tumen tu ka'atúul jala'achilo'ob; Yucatan yéetel México. Beya' táan u p'áatal pachil le kuxtal tu'ux mina'an áantajo'obo'.

Bey túuna' meyajta'ab 18.65 kms nojbejo'ob, tu'ux xu'up 44 millones 953 mil 187 pesos. Le tramos utschaja' leti' le je'elo'oba':

- Santa Rita-Yalcobá, tu Méek'tankaajil Temozón;
- Tekax-Tixcuytún;
- Xocén-Xuilub, tu Méek'tankaajil Zaci';
- Tecoh-San Isidro Ochil, tu Méek'tankaajil Homún.

DESARROLLO URBANO YÉETEL METROPOLITANO

SISTEMA INTEGRAL DE TRANSPORTE URBANO (SITUR) DE LA ZONA URBANA DE MÉRIDA

Le je'ela' ku kaxtik u ts'áaj jump'éel ma'alob táan óolal ti' tuláakal u kajnáalilo'ob u noj kaajil Jo', meyajta'an ichil kamp'éel etapas; yéetel beya' le máako'obo' yaan u k'amiko'ob ma'alob transporte ti' u máano'ob ichil kaaj wa le tu'ux k'a'abet u bino'obe'.

Tu jeel meyaje', tu ja'abil 2016 úuch meyajo'ob kaxtik u séebtal u máan máak yéetel kisbuuts' yéetel xan bey ka yanak jump'éel ma'alob sevicioe', tu yo'olal túun le je'ela', ma'alobkiinsa'ab 59 kisbuuts'o'ob tu'ux ts'áab tak cámaras de videovigilancia.

Tu yo'olal le túumben señalización ku meyajtiko'obo', ts'áab 431 paletas de señalización; beyxane' uti'al u yúuchul jump'éel ma'alob meyaje' meyajta'ab jump'éel empadronamiento yéetel control ti' máaxo'ob ku meyajo'ob ti' transporte público.

PARQUE METROPOLITANO EN FRANCISCO DE MONTEJO "PASE DE HENEQUENES"

Paseo de Henequenes leti' le ka'ap'éel noj parque yaan ti' escala metropolitana, ti' ku p'áatal tu xamanil le noj kaaja', meyajta'ab yéetel u tuukulil u yáantaj uti'al ka yanak jump'éel kúuchil natural yéetel beyxan ka náaysaj óolnake'.

Le kúuchila' ku yáantik 75 colonias yéetel xan fraccionamientos; ichil le je'elo'oba' ti yaan Montes de Amé, Cámara de la Construcción, Chenkú, Chuburná, Paraíso II, Chuburná de Hidalgo, Paseo de las Fuentes, Fraccionamiento las Américas, Francisco de Montejo, Roma II, Francisco de Montejo II, Francisco de Montejo III yéetel Francisco de Montejo IV.

NAJO'OB

U MEYAJTA'AL NAAJO'OB

Te' ja'ab ku tsikbalta'ala' úuch ya'abkach meyajo'ob kaxtik u taas utsil tu kuxtal tuláakal máaxo'ob kajakbalob'ob tu Péetlu'umil Yucatán. Tu yo'olal xan le je'ela' yaan jump'éeel ba'al jach ma'alob úuchik u yáantaj; leti' le subsidios yéetel apoyos sociales tsa'áab ti' jejeláas máako'ob te' kajtalo'obo'.

Le meyaja' tu ch'a'aj beej yéetel u yáantaj u jala'achil u noj lu'umil México yéetel xan u yáantaj entidades financieras juupulo'ob ichil le sector privado'.

MEYAJTO'OB UTI'AL U TÁAKBESA'AL MÁAK UTI'AL KA MA'ALOBCHAJAK U KUXTAL (VERTIENTE CUARTOS ADICIONALES)

Te' ja'ab ku tsikbalta'ala' jo'olinta'ab jejeláas meyajo'ob yo'olal Inclusión Social Mejorar yo'olal u táan óolta'al talamilo'ob ku máansa'al ti' le mejen kajtalo'obo' tumen ya'abe' mina'an tu'ux u kajtalo'ob. Beytúuna, yéetel u yáantaj u jala'achil u noj lu'umil Mexico' yéetel xan u yáantaj Secretaría de Desarrollo Agrario,

Territorial y Urbano (SEDATU), meyajta'ab 4, 445 cuartos, tu'ux xu'upsa'ab 200 millones de pesos.

U PROGRAMAIL U MEYAJTA'AL PISOS FIRMES

Yéetel u yáantaj Programa de Empleo Temporal, ichil le ja'aba' k'u'ub 8, 579 áantajo'ob yéetel taak'in uti'al u béeytal u meyajta'al jump'éeel piso firme ti' jujump'éeel najo'ob.

U PROGRAMAIL NAAJO'OB

Yéetel u tuukulil u yáanta'al óotsil máako'ob te' jejeláas mejen kajtalo'obo' yo'ola u ma'alobtal u kuxtalo'obe', áanta'abo'ob yéetel u siibalil najo'ob ichil u Programail Vivienda Digna, le je'ela' ku kaxtik u yáantaj yéetel u meyajil najo'ob, recámaras, techos yéetel pisos ti' jejeláas kajtalo'ob tu'ux ma'atech u jach k'uchul áantajo'ob tu Péetlu'umil Yucatán.

Yéetel u múuch'meyaj Fideicomiso Fondo Nacional de Habitaciones Populares (FONHAPO), úuch 109 meyajo'ob tu'ux ku t'óoxol ich ampliaciones y mejoras ti' máako'ob nuumtako'ob, t'oox xan 56 recámaras, 22 ma'alob techos yéetel 31 baños.

Ti' le kanja'ab meyaja' yéetel u yáantaj u jala'achil Mexico' ts'o'ok u meyajta'al 4, 241 najo'ob tu'ux ts'o'ok u xu'upul 156 millones 957 mil pesos, beya' táan u yáanta'al máak uti'al ka utsak u kuxtalo'ob, uti'al ka p'áatak pachil le talamilo'ob ku máansiko'obo' yéetel xan ka yanak tu'ux u láaj yantalo'ob, ma' u niktalo'ob chen ti' jump'éeel chan kúuchil nu'ut'.

U PROGRAMAIL NAAJ UTI'AL TÁANKELEMO'OB, TI' KO'OLELO'OB YÉETEL XAN TI' POLISO'OB.

Yéetel le programa jok'a'ana', tu ja'abil 2016e' meyajta'ab 872 túumben naajo'ob uti'al u yáanta'al 461 táankelen xi'ipalo'ob, 117 u ajmeyajo'obil transporte público, 139 poliso'ob yéetel xan 155 ko'olelo'ob.

Yéetel le Programa “casa joven”, ku kaxtik u meyaj yéetel xi'ipalo'ob de 18 tak 29 ja'abo'ob ti'ob, beya' ts'áab 463 áantajo'ob yéetel taak'in uti'al u meyajta'al najo'ob ti' jejeláas Méek'tankaajo'ob, te je'ela' xu'up 61 millones 344 mil 682 pesos. Beyxane' le ajmeyajo'ob ti' Servicios de Transporte Público, ts'áab 117 áantajo'ob ti'ob uti'al u meyajtik u naajilo'ob; le meyaja' tu bisaj 17 millones 778 mil 292 pesos.

Yanchaj u táakpajal xan Secretaría de Seguridad Pública tu Péetlu'umil yéetel xan Comisión Nacional de Vivienda, yanchaj u jóok'ol u tuukulil jump'éel Programa “Vivienda para Policías” yéetel túun le je'ela' áanta'ab u baatsil 139 poliso'ob, tu'ux xu'up 27 millones 818 mil 783 pesos. Beyxane' tu paach le Programa “Jefas de Familia” áanta'ab 153 baatsilo'ob tu'ux síb u naajilo'ob ti' jejeláas Méek'tankaajo'ob, beytúuna', xu'upsa'ab 21 millones 893 mil 494 pesos.

Le Programas beya' ku xímbal yéetel jejeláas taak'ino'ob: yaan ku ts'áaik Comisión Nacional de Vivienda (CONAVI), jump'ít u yáantaj le máax ku siibil u naajilo' yéetel u yaalabo' ku ts'áabal tumen Instituto de Vivienda tu Péetlu'umil Yucatán.

Tu paach le Programa Esquema de Financiamiento y Subsidio Federal para Vivienda, xu'upsa'ab 128 millones 835 mil 251 pesos úuchik u yáanta'al 872 baatsilo'ob tu'ux síb u naajilo'ob ti' kex 60 Méek'tankaajo'ob.

YÓOK'OLKAAB

ENERGÍAS MIX BIK'IN U XU'ULUL

Úuchik u jóok'ol le reforma energética way tik lu'uma', u Mola'ayil Secretaría Energética tu ketaj ka jóok'ok 9 proyectos uti'al u instalarta'al túumben plantas tu'ux ku jóok'ol energía renovable tu Péetlu'umil Yucatán, yéetel le je'elo'oba' táan u kaxta'al ka jóok'ok kex 1, 344 mw yéetel xan 1, 802, 440 Certificados ti' Energías Limpias (CEL) ti' tuláakal.

Le meyajo'ob yo'olal Energía Limpias yaan u ts'áaik u páajtalil u p'áatal jach limpio u noj chuun le corriente yaan tu Péetlu'umil Yucatanó'. Beyxana' yaan u yáantaj tak nivel nacional uti'al ka ila'ake' tu ja'abil 2024e', kex 35% ti' le energía ku meyaj to'ono' ka yanak u jóok'ol ti' kúuchilo'ob limpiotako'ob.

Te' ja'ab ku tso'olola' ts'o'ok u xu'upsa'al 25 mil millones de pesos tu paach 6 empresas yano'ob ti' ujeel táanxel lu'um yéetel xan le yano'ob way tek lu'uma' uti'al ka béeyak u patjo'olta'al ujeel fuentes de energía solar yéetel eólica, le je'ela' yaan u meetik u yantal kex 3, 000 túumben meyajo'ob.

KANANO'OB TU YO'OLAL YÓOK'OLKAAB

Yo'olal u kanánta'al tu beel le yóok'olkaaba' k'a'ajsa'ab tu yáax múuch'táambalil yéetel Comisión Intersecretarial de Cambio Climático ka yanak u yila'al u chéensa'al u seen loobilta'al k'áaxo'ob, uti'al le je'ela' k'a'abet u meyajta'al jejeláas ba'alo'ob yo'olal u ch'a'ik u yóol le k'áaxo'obo', beytúuno' jo'osa'ab jump'éeel Programa de Inversión en la Región del Puuc uti'al ka áantajna'ko'ob tu paach le ba'ax ts'o'ok u tso'olola'. Beyxane', yéetel u yáantaj le autoridades ambientales de Campeche yéetel Quintana Roo, k'a'ajsa'ab u ka' ch'a'ajo'olta'an u yutskiinsa'al jump'éeel Paisaje Forestal tu Péetlu'umil Yucatán, le je'ela' yaan u k'uchul tak kex 1 millón de Has k'áaxo'ob tu ja'abil 2030 bey k'aschaja'ano'obo', yaan túun u yila'al u yutstal kex jets'eknakil.

U jala'achil le Péetlu'uma' tu ya'alaj u ts'áaik 2 millones 649 811 pesos tu paach Fideicomiso de Administración, Inversión y Medio de Pago Denominado (FIAMBIYUC), yéetel u tuukulil u jo'osa'al meyajo'ob uti'al u yáantal tuláakal ba'ax yaan yóok'olkaab, tu yo'ola le je'ela' pa'ak' 232, 376 k'áaxo'ob ti' 12 especies, tu'ux xu'upsa'ab 1 millón 379 mil 943 pesos uti'al ka béeyak u ka' pa'ak'al k'áaxo'ob ti' kúuchilo'ob ich kaaj yéetel xan ti' mejen kajtalo'ob. Yéetel xan u tuukulil u ch'éensa'al le seen contaminación way te' lu'uma', verificarta'ab 8, 300 kisbuuts'o'ob (público yéetel privado), beyxane' ila'ab bix yanik 129 fuentes fijas yéetel xan meeta'ab 360 monitoreos yo'olal ba'axo'ob loobiltik yóok'olkaab. Le ba'axo'ob jóok' te'

evaluaciones meeta'aba' ku ye'esike' 1.94 partes por millón de monóxido de carbono, u k'áat u ya'ale' kaambal ti' le e'esa'an tumen le NOM-021-SSAI-1993 ti' 11 partes por millón de monóxido de carbono ichil 8 horas.

U PROGRAMAIL MAAYA ICHKOOL

U jala'achil le Péetlu'uma' yéetel u yáantaj xan kúuchilo'ob no gubernamentales (nacional e internacional), ku tuch'iko'ob u k'aaba' le maaya ichkoolo' bey jump'éeel meyaj jach máan k'a'abet ichil u k'ab ONU yéetel FAO.

Uti'al u yáanta'al le meyaja', te' ja'aba' yaan u meeta'al u xímbal jump'éeel Programa yo'olal u mu'uk'a'ankuusa'al le agrobiodiversidad yaan way tek lu'uma'. Le je'ela' yaan u yila'al u k'uchul tu k'ab productores tradicionales yo'olal u páajtal xan u k'áata'al wa u túuxta'al áantaj ti'ob yéetel xan taak'in uti'al u yáantikubaj tuláakal le máax ku meyaj ti' ichkoolo'; te'ela' yaan u xu'upsa'al 2 millones 500 mil pesos.

Le beytúuna', tu k'iinilo'ob decimotercera conferencia yéetel ONU yo'olal biodiversidad meyajta'ab tu noj kaajil Cancún, Quintana Roo, firmarta'ab jump'éeel k'a'abet moka'an yo'olal u táan óolta'al u k'áaxilo'ob u Péetlu'umil Yucatán (ASPY 2030), ichil le firmas úucha' táakpajal u jala'achilo'ob Campeche, Quintana Roo yéetel Yucatán yéetel u tuukulil u xu'ulsa'al u loobilta'al k'áaxo'ob tak ichil u ja'abil 2030 yéetel xan ka ka' suunak le meyaj suuka'an u meetik le nukuch máako'ob te' mejen kajtalo'obo' tumen le je'elo' yaan ba'ax yaan u yil yéetel bix u ka' ch'a'ik u muuk' le yóok'olkaaba'.

U KANÁANTA'AL U KAJNÁALILO'OB YUCATÁN

U kanáanta'al tuláakal máak ku yantal te' Péetlu'uma', ik meyaj tik láakalo'on. Uti'al u béeytal u xímbal le ma'alob tuukula', tu yóox jaatsil jala'achile' yéetel xan kajnáalilo'obe' jach k'a'abet u paklan meyajob.

Tu paach le meyaj Escudo Yucatán, ku kaxta'al u yúuchul jump'éeel múuch'meyaj, u k'áat u ya'ale', yaan ba'al u yil tuláakal inversiones ku meetik le jala'ach tu yo'olal materia de seguridad tak xan u táan óolail tuláakl delitos wa loobilo'ob ku meeta'al, le je'ela' ku bin u jóok'ol tu paach meyajob je'elbix: acciones educativas, u páajtalil meyaj, u páajtalil ti' toj óolal, u t'i'it'besa'al báaxal yéetel xan jump'éeel sana recreación.

Beyxane', tu táan le k'eexo'ob ku yúuchul tu kuxtal máak bejla'e', je'elbix tu yo'olal avances tecnológicos, kik ilike' k'a'abet jump'éeel ma'alob organización institucional yéetel xan ka túumbenkuunsa'ak wa jayp'éeel

a'almaj t'aano'ob yo'olal u béeytal u yantal utsil kuxtal yéetel ki'imak óolal tumen le je'ela' yaan u t'aan tu yo'olal jump'éeel u ma'alob meyaj le jala'acho'.

Le meeti xane' le Péetlu'uma' ti' yaan ti' yáax kúuchile' tumen u ts'áamaj u yóol u kanáantk u kájnáalilo'ob. Beyxan yanik u jeel óoxp'éeel entidades tu yo'olal le meyaj Implementación del Nuevo Sistema de Justicia Penal, ts'o'ok u chúunsik u meyajtiko'ob ichil u a'almaj t'aano'ob. Beyxane' ts'o'oksa'ab Centro de Instituciones Operadoras del Sistema Penal oral y Acusatorio de Yucatán (CIOSPOA).

Utskiisa'ab xan parque vehicular operativo yéeya'an ti' jump'éeel ma'alob seguridad, ku meyaj uti'al ka séebak u paklan áantikubaj máak wa yaan talamil ku máansik, tu ts'ooke' ma'alobkiinsa'ab tuláakal nuu'ukulo'ob uti'al u yúuchul investigación de delitos.

U KANÁANTA'AL KAJNÁALILO'OB ESCUDO YUCATÁN

Escudo Yucatáne' jump'éeel bix u meyaj u jala'achil u lu'umil Yucatán uti'al u kanáanta'al le kajnáalilo'ob te' péetlu'uma'.

Escudo Yucatáne' jump'éeel meyaj ku síijil ti' le ba'alob ku ya'ala'al, integralidad, igualdad, capacitación yéetel muul meyaj u kajnáalilob, le ba'alalo'oba ku meyaj yo'olal wakp'éeel u chun t'aan:

- U kanan kajnáalilo'ob
- Náaysaj óolal yéetel báaxal
- Xook
- Meyaj
- Toj óolal
- Valores familiares y cívicos

Le wakp'éeel chun t'aano' ku kaxtik ma' u yúuchul loobit ti' le kajnáalilo'ob, tak ku kaxtik u muuk'ankuunsik u ma'alob kuxtal máak te' péetlu'uma'.

Le meyaja' ka'abeet u je'etsel a'almaj t'aanil bix legal, normativo, organizacional yéetel u tuumbenkunsak le infraestructura utia'al u ma'alob chajak, beyxan ku muk'ankuunsik k kuxtal ichilo'on yéetel le instancias públicas utia'al u k'uuchul ti' le ba'ax ku kaxtiko'.

Le je'ela' yaan óoxp'éeel u chuunul t'aan bix u meyaj

1. Legislativo, ku kaxtik ka túumbenkunsak u a'almaj t'aanil yo'olal yo'olal kanan yéetel justica penal;

2. U muk'ankunsa'al kuuchilo'ob u k'aabe' infraestructura

3. U ts'ook, ku ts'o'olol ti' le kaajnalilo'ob bix u beytal u kanáantikubao tu junno' utia'al ma' u yuuchulti'ob loobkinsa'a beyxan ma' u beetiko'ob.

1. VERTIENTE LEGISLATIVA

Utia'al ma'alobchajak le meyaja' k'a'abetchaj u k'exel bix u mejayta'al yéetel u je'ets'ta'al u a'almaj t'aanil ku ye'esik yéetel ku ts'aik muuk' bix ku mejay le petlu'uma', ichil tuláakal le ba'aloba yaan le máas k'a'abeet bix:

- Jump'éeel ma'alob muuch' meyaj ichil instituciones policiales ti' le petlu'umila', táanile', tu'ux ku kaxa'anta'al máax beet loobkinsa'a lela' ku maansa'aj ti' le fiscalía, yéetel secretaria ti' Seguridad Pública, beyxan policía investigadora.
- U meyaj le fiscalía tsaabi ti' servicios periciales utia'al u meyaj tu jun utia'al máas seba'ankuunsik le meyajo'
- Ts'aj anta'aj ti' le maaxo'ob loobkinsa'an
- Yaan u je'ets'el yayaj loobilo'ob ti' le okolnaajo'ob, utia'al u xu'ulsaj yaan u jeets'el u a'almaj t'aanil yayaj loobilo'ob
- Ka' seeba'an u ka'amal u taak poolil yo'olal óoltal ku yúuchul ti' juntúul xch'úup wa juntúul paalal, le maax ku beetik ma' u tsaaba fianza utia'al u bo'otik ka u beytal u jook'ol, yaan u k'aalal ti' cárcel.

U paquete escudo yaan ti' lajunp'eel u chuunulil:

1. Chun t'aan uti'al u k'exel wa jayp'éel artículos ichil le Constitución te'e Péetlu'uma', yo'olal seeba'an u meyaj Ministerio Público;
2. Chun t'aan uti'al u je'ets'el u a'amaj t'aanil utia'al u kanáantal máak
3. Chun t'aan utia'al u k'exel u Código u Administración u petenil Yucatán, le ba'a k'e'exo' ku bin yo'olal secretaria seguridad de pública;
4. Chun t'aan uti'al u k'exel u a'amaj t'aanil ti' le fiscalía General tu petenil Yucatán;
5. Chun t'aan uti'al u je'ets'el u a'amaj t'aanil yo'olal le máaxo'ob loobkinsa'an tu petenil Yucatán;
6. Chun t'aan uti'al u je'ets'el u a'amaj t'aanil utia'al u kanáantal le máaxo'ob ku ti le proceso penal tu petenil Yucatán;
7. Chun t'aan uti'al u k'exel u Código Penal yo'olal óoltalil tu petenil Yucatán;
8. Chun t'aan uti'al u k'exel u Código Penal, yo'olal le ookolo'obo, yéetel le máax ku tuuso'ob ken beetak ti k'aat chi';
9. Chun t'aan uti'al u k'exel u Código Penal utia'al muuch'ik u meyajo'ob yéetel u Código Nacional de procedimientos Penales tu petenil Yucatán;
10. Chun t'aan utia'al u k'exel Código Penal yo'olal le máax ku beetik k'aas ti' le Sistema Estatal de Seguridad Pública.

Le meyaja' ku k'aabatik Estrategia Escudo Yucatán yéetel le ba'alo'ob tu meyajta, jeets'i tu wiinalil 1 ti' octubre ti' 2016.

2. VERTIENTE INFRAESTRUCTURA Y EQUIPAMIENTO

Estrategia escudo Yucatán ku kaxtik u chikpajal tu'ux xu'up tuláakal le recursos Federales utia'al u túumbenkunsa'al u nu'ukulil kanane' u tia'al u kanáantal le kajnáalilo'obo.

Jump'éel sáask'ale'en meyaj beta'abi, xu'up 1,500 millones de pesos, mana'ab túumben videos de vigilancia yéetel radio de comunicación utia'al le péetlu'umila'.

Ichil tuláakal le taak'ino' te'e xoka'ani u xu'up financieros y legales, ku jook'ol ti' le monetización ti' le recursoso'

KISBUUTS'O'OB UTIA'AL U KANÁANTAL KAAJNÁALILO'OB

Ichil u ts'ook le k'iino'oba' muuk'ankunsab le Seguridad Pública' yéetel 503 túumben kisbuuts'o'ob ti' le je'elo'oba 173 utia'al Secretaria de Seguridad Pública yéetel 330 ts'aaba'an ti' le méek'tankaajilo'ob.

Ti' le Administraciona', mana'ab 1,325 túumben kisbuuts'o'ob, xu'up máas ti' 623 millones de pesos, 670 kisbuuts'o'ob ts'aaba'an ti' SSP yéetel lelo' u kisbuuts'o'ob náak ti' 62.46% keet le ja'abil 2012.

Le túumben kisbuuts'o'ob utia'al u muuk'ankunsa'a le péetlu'uma', xu'up más ti' 623 millones de pesos tumen le Administraciona.

SISTEMA DE VIDEO VIGILANCIA INTELIGENTE

Ti' le ja'ab 2016 maaniko yanchaj 29 túumben cámaras de video vigilancia, tu ts'o'ok le informa yanchaj 642 cámaras, ti' lelo'oba 511 ts'o'ok u ts'áabal ti' le administraciona', le xuup beeta'ab utia'al le cámaras ti' video vigilancia naats' ti' 145 millones de pesos.

U NUKULILO'OB KANAN

Ti' le k'iino'o'ob ku ts'áabal ojéelbil yéetel u recursos FASP yéetel Fortaseg, tu yóok'lal u nu'ukulil kanane' te'e péetlu'umila'. utia'al u yila'al u je'ets'el óolal kaaj ti' le péetlu'uma', xu'up 74 millones 889 mil 191 pesos utia'al u ma'anal túumben kisbuuts'o'ob, camaras utia'al le patrullaso, casco utia'al le motociclistaso yéetel uniformeso utia'al poliso'ob, tak u chalecos antibalas beyxan u nu'ukulil informática.

MUUCH' MEYAJ POLISO'OB

Yo'olal u muuch' meyaj le poliso'ob, beeta'ab jump'eel túumben estructura bix ku meyaj le Secretaria de Seguridad Pública te'e péetlu'umia', tu tse'ekto'ob ti' jo'op'éeel zonas jurisdiccionales: Lak'in yéetel 22 méek'tankaajilo'ob, u sedei zaci'; Noojol, yéetel 20 méek'tankaajilo'ob u basei Oxcutzcab; Chik'in, 14

méek'tankaajilo'ob ti' Maxcanú; xaman, yéetel 23 méek'tankaajilo'ob u basei progreso yéetel centro, 26 méek'tankaajilo'ob u sedei Izamal.

3. VERTIENTE DE PREVENCIÓN SOCIAL DEL DELITO

Utia'al ma' u yuuchul loobkinsa tumen le kajnaalilo'ob yaanchaj u beeta'al le ba'alo'oba bix:

U a'almaj t'aanil yo'olal u Consejo Estatal ti' Prevención Social, jump'éeel muul meyaj u k'aabe' órgano colegiado interinstitucional letio'ob ku áantajo'ob yéetel ku yiliko'ob wa ma'alob u chi'k beej le estrategiaso.

Tu jeets'o' u Red Escudo, lela', jump'éeel órgano consultivo ichil takpaja'ano' cámaras empresariales, noj naajil xooko'ob, noj naajil xook tu'ux ku ka'ansaj profesionales beyxan kajnaalilo'ob utia'al u áantajo'ob te'e péetlu'uma' utia'al u yiliko'ob wáa tun ch'ik beej le meyajjo' ku beeta'aj, beyxan yaan u táan óoltiko'ob bix u bin le meyajjo' u tia'al u ch'eenel loobit te'e péetlu'uma'.

Ti' le decreto 376/2016 le Centro Estatal de Prevención Social del Delito y Participación Ciudadana (Cepredey) ts'aba'an ti' u meyajte' tuláakal le actividadeso' ti' le estrategias.

Yuuchi jump'éeel muuch' tambal beta'an tumen le Red Escudo utia'al le kaajnaalilo'obo' tu'ux tu ya'alo'ob bix yéetel ba'ax k'a'abeet y meyajtik le (Cepredey).

Le ba'alo'ob tu jets'a Escudo Yucatán tsekta'abi beya:

1. El programa u k'aabae' Escudo en movimiento ku kastik jejeláas ba'alo'ob bey muuch' baaxalo'ob, naysaj óolalil, tsikbalil utia'al yaantal a óol, yo'olal u ki'imaktal u yóolo'ob ka suunako'ob tu kuuchil tu'ux ku naysik u yóolo'ob u k'aabae' espacios públicos.
2. Le programa u k'aabae' mi primer escudo ku kaxtik u muk'a'ankunsik le xoknalo'obo' ti' primaria yéetel secundaria, utia'al u jo'osiko u habilidades taakxan ku kaxtik xan jumpéel ma'alo'ob kuxtal ti' le xi'ipa'alal mejen pa'alal.
3. Le programa u k'aabae' escudo jump'éel miatsil, ku kaxtik u muk'a'ankunsik le jejeláas miatsilo'ob yaan ichil kaajo'obo' yéetel jejeláas ba'alo'ob bix actividades artísticas, talleres culturales ti' k'iwik yéetel naajil xooko'ob
4. Le programa u k'aabae' Escudo productivo muk'a'ankunsik yéetel u jejeláas meyajo'ob ku beetiko'ob utia'al jump'éel ma'alob kuxtal le nojoch máako'ob beyxan le xi'ipalalo'obo'.
5. El programa u k'aabae' Escudo juvenil, ku anta'al le xonalo'obo' táan u xooko'ob preparatoria, yo'olal u muk'a'ankunsal u tuukulo'ob utia'al u beytal u solucionarco problemas yaan ichil u ch'ijil beyxan ma'alob kuxtal yéetel u kaajnalilo'ob tu'u ku kaajtalo'ob.
6. El programa u k'aabae' Escudo comunitario ku kaxtik ma' u yuuchul ba'atel yéetel loobit,

yo'olal ma' u yuuchul le ba'alo'oba le kaajnalilo'obo yaan u beetiko'ob comités utia'al u kanáantikubao ichilo'ob.

7. El programa u k'aabae' Escudo en tu municipio te'ela jejeláas ba'alo'ob ku beeta'al u tia'al ma'a u yuuchul loobit, ti' le je'elo'oba ku ka'ansaj le kaajnalilo'obo bix k'a'abeet kanáantikubao tu juuno' yéetel u jeel le kaajo'obo'.

Ka yaanchaj le Ceprey tu ja'abil 2013 tak 2016 xu'up 96 millones 380 mil 709 pesos utia'al ma' u yuuchul loobkinsaj, yéetel u recusos ku taal ti' Programa Nacional del Delito (Pronapred)

U MUUK'IL U MEYAJ POLISO'OB

Ti' le administraciona', yaanchaji 550 túumben plazasi utia'al u más ya'abtal le poliso'obo' yéetel lela' ku muka'ankunsaj le Secretaria de Seguridad Pública (SSP), le túumben poliso'ob k'uchi ti' 364 le meyaj ku beetiko'ob ku xak'altiko'ob máax tu beeta loobit, letio'ob maansa'abo' tu Fiscalía General del Estado, ti 2012 na'aki 23.55% tuláakal le poliso'obo'.

Utia'al u je'ek'ajal 550 túumben plazas utia'al u yookol poliso'obo' k'uchi u xu'up 206 millones 939 mil 208 pesos ti' le Administracióna'.

U P'ISKAAMBALIL LE POLICIA'OBO'

Utia'al ma'alob k'axkubaj le poliso'ob yéetel u yila'al wáa p'aatal u yoojel u meyajo'ob yaanchaj ka'abeetchaj

ts'aaba tio'ob u p'iskaambalil ti' le ku ya'ala'al ti' control de confianza, habilidades, destrezas, desempeño y conocimientos ti', estipulado ti' le Servicios Profesional de Carrera Policial y del Desarrollo Policial (SIDEPOLO), 4,133 juntúulal policia'ob tsaabi le p'iskaambal, xu'up 4 millones 698 mil 240 pesos.

Láayli' uti'al le je'elo', beeta'ab xaak'alil ti' k'oja'anilo'ob yéetel uti'al u yila'al wáa mixba'al u yuk'mo'ob wáa u ts'u'umo'ob le máaxo'ob ku kanáatiko'ob le kaajo'.

U BEETA'AL JUSTICIA

CENTRO DE INSTITUCIONES OPERADORAS DEL SISTEMA PENAL ORAL Y ACUSATORIO (CIOSPOA)

Utia'al u pajatal yéetel u jeetsel jump'éeel túumben sistema de justicia penal ti' le entidado xu'up 288 millones de pesos, tuláakal le taak'ina táan chuumuk tu tsa'a u noj lu'umil México yéetel táan chuumuk tu tsa'a u p'éetlu'umil Yucatán, u nojochil le najo u k'aabae' sistema penal oral y acusatorio (ciospoa) u nojochil más ti' 14 mil metros cuadrados, utia'al le Fiscalía General del Estado yéetel le Instituto de Defensa Pública, tak ti' Centro Estatal de Supervisión de las Medidas Cautelares y de la Suspensión Condicional de Proceso yéetel le Comisión Ejecutiva Estatal de atención a víctimas, le je'elo'oba' yaan u muk'ankunsik u túumben sistema de justicia penal te'e p'éetlu'uma'

Ti' le (Ciospoa) yaan u yaantal óox u modulos tu'ux keen u k'aamiko'ob le kajnáalilo'obo' le modulos bey ku p'aatal. Fiscalía General del Estado,

Centro Estatal de Supervisión de las Medidas Cautelares, yaan u yaantal xan kuuchil uk'ul, kuuchil áanalte' tak u kuuchil tu'ux ku tsaabal capacitación yéetel jump'éeel kuuchil u k'aabae' sala de usos multiples.

Te (Ciospoa) tia'an tak u naajil tu'ux ku bin máax tak pool ti' le ba'ax ucti'ob u k'aabae' Centro Justicia oral de Mérida (CJOM), ti' lela' xu'up más ti' 476 millones de pesos ti' le infraestructura de justicia.

Le ba'alob beeta'an utia'al u ma'alob chajak u marco juridicoi k'a'abetchaj reorganización institucional, u ka'ansaj le maaxo'ob keen u meyajtiko, u chuykinta'al le túumben ba'alo'on u k'aaba' instalación de infraestructura, u jéel túumben equipos tecnológicos yéetel u jejeláas ba'alo'ob tuláakal le ba'alo'oba' tu beetal le p'éetlu'uma' p'aatak u más ka'anli ti' u p'iskaambal ti' Secretaría de Gobernación tu jo'osal (9.2 puntos ti' 10) yo'ol le túumben sistema de justicia penal.

Le puntos tu jo'osa Yucatan ku p'aatal ichil u cuatro entidades tu'ux ku meyaj yéetel u túumben sistema de justicia penal yéetel u jeel entidades, tu biso'ob u yáax lugar tumen más ma'alob u implementaciono'.

TÚUMBEN KÁAJSAJ BIX U BEETA'AL JUSTICIA

Bey jump'éeel ti' le meyajjo'ob uti'al u ch'a'ajo'olta'al u ma'alobkúunsa'al u meyajil le ku meyajjo'obo', ti' le Fiscalía General ti' le p'éetlu'uma' ts'áabi 24 xooko'ob ti' le temas ti' le sistema ti' justicia penal oral yéetel acusatorio, tu'ux táakpajal 314 le

máaxoo'ob meyajtik le kaajo', ku meyajo'on ti' le Fiscalía.

Le xooko'ob tsaab tu k'iinil tak tso'ok tu k'iinil tsaba'an tumen, Plan Estratégico de Capacitación en Materia de Justicia Penal yéetel Competencias Policiales Básicas jets'a'an tumen federal ts'áabi xooko yéetel mana'ab túumben equipos logísticos utia'al le meyajo', xu'up 15 millones 542 mil 494 pesos, utia'al u oklo'ob 3,205 túumben poliso'ob ti' le Secretaria de ti' Seguridad Pública, le taak'in taali' ti' FASP yéetel Fortaseg.

Le péetlu'uma' utia'al ka uts u meyaj tu ka'aten le túumben sistema de justicia penal vigente, ti' le je'ela' xu'up 20 millones 761 mil 100 pesos utia'al u ts'aik xook ti' máaxo'ob ku meyajo'ob ichil túumben sistema de justicia penal je'el bix:

- Policías estatales y municipales
- Peritos
- Fiscales
- Facilitadores
- Jueces y funcionarios judiciales
- Abogados litigantes
- Periodistas y comunicadores

EQUIPAMIENTO PARA LA INVESTIGACIÓN DE LOS DELITOS

Utia'al u taamkumsal u xak'altal yéetel u kaxtal loobkinsa'a, xu'up máas ti' 10 millones de pesos, beyxan yo'olal u nu'ukulo'ob aj tsaak' beyxan yéetel u nu'ukul laboratorios, beyxan ti' Laboratorio de Inteligencia Pericial yéetel Laboratorio de Genética Forense.

Ichil tuláakal le ba'alob túumbentako yaan jump'éeel cromatógrafo de gases utia'al kaxta'al drogas, yéetel solventes, jump'éeel nu'ukul tu'ux ku cha'abal huellas yaalk'ab, jump'éeel TrueScan utia'al u yila'al wa original jump'éeel wáal ju'un wa copia, u nu'ukul utia'al u yutskinta'al u matriculas kisbuuts, tu'ux u beyta'al y yila'al ba'ax número yaanti antes sa'atal u númeroi, jump'éeel nu'ukul tu'ux ku yila'al ba'ax beejil tu bisaj jump'éeel yóol tsoon, U k'aabe' kit de de trayectorias balísticas, jump'éeel nu'ukul tu'ux ku keetla'antal ka'ap'éeel yóol tsoon utia'al u yila'al wa igual wa jela'antakoyóol , u k'aabae' microscopio de comparación balística, jump'éeel refrigerador utia'al u tsaabal fetos yéetel órganos yéetel jump'éeel aspiradora de fluido corporal.

Le taak'ino' ti' tuláakal le ba'alo'ba' taali' ti Fondo de Aportaciones para la Seguridad de los Estados y del Distrito Federal (FASP)

U JE'ETS'EL A'ALMAJ T'AAN U YUTSKÍNSA'AL YÉETEL U YILA'AL U MÚULXIIMBAL REGISTRO PÚBLICO YÉETEL CATASTROS

U táakbesa'al túumben meyajo'ob ichil u muuk'a'ankuunsa'al le proyecto Modernización yéetel Vinculación Registral yéetel Catastral uti'al Ordenamiento Territorial tu péetlu'umil Yucatáno' ku tuch'ik ka'anal le servicios notariales, catastrales yéetel u ma'alobtal le registraleso', yéetel túun u ma'alobil le ba'alo'ob ku p'áatik le meyaja' ku béeytal u yéemel u súutukil u k'a'amal yéetel meyajta'al jejeláas

tramiteo'obi', beyxane' ku muuk'a'ankuiunsik le seguridad jurídica tu yóok'lal tuláakal le ba'alo'ob yaan u toojol yaan ti' máako'ob waay te' péetlu'uma'.

Tu yóok'lal túun le meyaja', ts'o'ok u táan óolta'al le proyecto integral 2016o', le buka'aj táak'in jxu'up tu paacho' jmáan ti maanal 9.4 millonesil pesos; le meyaja' ku ts'áaik u páajtalil u ya'abta'al u chíikpajal le lu'umo'ob urbanos wa rústicos ichil le cartografíao'; beyxan ku táakbesik yéetel ku túumbenkuunsik le trazo cartográfico; u jeel ba'al xan ku meyajtike' leti'e' u máan u mo'olo'ob túumben kúuchilo'ob uti'al u júupso'ob ichil le expedientes catastrales electronicosó' yéetel xan u ts'áaiko'ob ti' jump'él folio electrónico jala'achtsilkuunsa'an, beyxane' ku táakbesik nu'uk t'aano'ob uti'al u bisa'al tu beel le meyajo' yéetel uti'al xan u júupsa'al ichil le archivo catastraló'.

U múul meyaj u jala'achil méek'tankaajo'ob yéetel le Instituto de Seguridad Jurídica Patrimonial ti' Yucatáno' (Insejupy) ts'o'ok u jóok'sik táanil u máak'a'anta'al jump'éeel plataforma de información patrimonial yaan ich internet, le je'ela' je'en tu'ux je'el u béeytal u k'a'abetkuunsa'ale'.

U MÁAK'A'ANTA'AL U JU'UNIL U SOLAR MÁAK

Ichil u meyaj le Programa Patrimonio Seguroo' ts'o'ok u yáanta'al le familias mina'an u tojol u meetik u ju'unil u solaro'obo', u túumbenkuunsa'al xan u datos catastralesil yéetel u ts'o'olol ti'ob bix je'el u páatal u meetiko'ob jump'éeel

testamento abierto tu táan juntúul notario público beey ma' jach seten ko'oj ka jóok'ok ti'obe'.

Le meyajo'oba' múul u meeta'al yéetel u jala'achil le méek'táankajo'obo' yéetel u jala'achil le péetlu'uma', le je'ela' uti'al ka yanak certeza jurídica tu yóok'lal le lu'um tu'ux yaan u naay máak waay tu lu'umil Yucatáno'. Ichil le ja'abil meyaj táan u chíikbesa'ala' ts'o'ok u yáanta'al uti'al ka meeta'ak 46 jump'éelel testamentos públicos abiertos tu táan juntúul notario público beey ma' jach seten ko'oj ka jóok'ok ti' máake', 725 jump'éelel u ju'unil máax ti'ilintik jump'éeel lu'um ts'o'ok u k'u'ubul ti' máaxo'ob mina'an u páajtalil u meetiko'ob yéetel xane' ts'o'ok u túumbenkuunsa'al 294 jump'éelel Cédulas catastrales ma' jach seten ko'oji'.

Ichil le óoxp'éeel ja'ab ts'o'ok u meyaj le Programa Patrimonio Seguroo' ts'o'ok u táan óoltik 74 jump'éelel u méek'tankaajilo'ob Yucatán, beytuno' ts'o'ok u láat'k'abta'al 2, 250 jump'éelel familias yéetel u ju'unil u solar.

U TÚUMBENKUUNSA'AL A'ALMAJT'AAN

Ichil le ja'abil meyaj ku chíikbesa'ala', xak'alta'ab yéetel meeta'ab 476 jump'éelel proyectos legislativos yéetel normativos k'a'abet uti'al u ma'alob meyajil yéetel ka jóok'ok táanil le u noj lu'umil Yucatáno', ti' le je'elo' t'o'ox je'el bix ku e'esbila':

- 24 jump'éelel chun t'aano'ob tu yóok'lal ley wa u túumbenkuunsa'al ley
- 5 jump'éelel chun t'aano'ob uti'al decreto
- 112 jump'éelel decretos
- 16 jump'éelel mok't'aano'ob meeta'ab tumen le jala'acho'
- 111 jump'éelel normas uti'al jejeláas kúuchilo'ob
- 155 jump'éelel jejeláas proyectos
- 53 jump'éelel jejeláas proyectos ts'o'ok u xak'alta'al, ba'ale' ma' k'a'amo'obi'.

Beytuno' le noj jala'acha' tu túumbenkuunsaj le marco jurídico estatalo' ka'alikil úuchik u chíikbesik 24 jump'éelel chun t'aano'ob tu yóok'lal ley tu táan le Congreso', uchil le je'elo'oba' jóok' táanil lelo'oba':

- U meyajil Escudo Yucatán, tu'ux júupsa'ab diez jump'éelel chúun t'aano'ob;
- Chun t'aan uti'al u k'e'exel wa ba'ax ichil le Constitución Política del Estado de Yucatáno', le je'ela' tu yóok'lal le páajtalil yan ti' wa jaytúul jala'acho'obo';
- Chun t'aan uti'al u k'e'exel wa ba'ax ichil le Constitución Política del Estado de Yucatáno', le je'ela' tu yóok'lal u yáantal u páajtalil xan ti' ko'olelo'ob uti'al ka u pulubao'ob u meet u jala'achilo'ob;
- Chun t'aan uti'al u chíikbesa'al le Ley uti'al Transparencia yéetel Acceso ti' Información

Pública tu péetlu'umil Yucatán;

- Chun t'aan uti'al u yáantal keetil ichil ch'uup yéetel xiibo'ob tu péetlu'umil Yucatán;
- Chun t'aan uti'al le Ley de Mejora Regulatoria tu péetlu'umil Yucatáno';
- Chun t'aan uti'al le Ley de Desarrollo Cultural tu péetlu'umil Yucatáno';
- Chun t'aan uti'al u jelbesa'al le Ley de Transportes tu péetlu'umil Yucatáno', le je'ala' uti'al tranportes ku bisik máak te' plataformas tecnológicaso';
- Chun t'aan tu'ux jelbesa'al le Ley General de Hacienda tu péetlu'umil Yucatáno' (luk'sa'ab le tenencia vehicularo');
- Chun t'aan uti'al u jelbesa'al jejeláas leyo'ob tu yóok'lal u luk'sa'al wa jayp'éelel ba'alo'ob ku bo'ota'al yéetel salió mínimo.
- Chun t'aan uti'al u jelbesa'al le Ley de Salud tu péetlu'umil Yucatáno', le je'elo'oba' yaan u yilo'ob yéetel le espectro autistao'.

GOBERNABILIDAD

PROTECCIÓN CIVIL

Yo'olal u yajsa'al u na'at tuláakal máako'ob yéetel xan ka yanak u tuukulil u kanáantikubajo'obe', chúun meyajjo'ob yo'olal u ka'ansa'al máak u kanáantubaj, le je'ela' ti' úuch ti' estancias, guarderías yéetel xan ti' naajil xooko'obe'. Ti' le guarderíaso' ts'áab 353 tallerob, meeta'ab 284

inspecciones, 150 simulacros de evaluación yéetel xan jo'osa'ab 353 programas Internos de protección Civil.

Beyxane' tu kúuchilo'ob xooke', meyajta'ab xan le programa kaxtik u yaajal máak yo'olal protección civil escolar y familiar, le je'ela' meyajta'ab yo'olal u kanik máak u kanáantubaj ti' 347 naajil xooko'ob yano'ob yáanal u paakat gobierno. Ichil le buka'ajo'obo', 53 tu meyajto'ob jump'éeel simulacro de evaluación, 46 tu meyajto'ob jump'éeel programa tu yo'olal protección civil, beya' 101 programas yo'olal protección civil ts'o'ok u meyajta'al ts'o'oke' táan xan u k'a'amalo'ob; le meyajto'ob ku yúuchul beya' tukulta'an uti'al u yáant 227,925 máako'ob ichil le je'elo'oba' yaan xoknáalo'ob, ajka'ansajo'ob, administrativos, taatatsilo'ob tu naajilo'ob xook preescolar ti' nivel primaria, secundaria, media superior yéetel xan superior uti'al ka yanak tuláakal le información ti'ob beya' yo'olal u yáantikubajo'ob tu táan talamilo'ob je'elbix le chak ik'alo'obo'.

Tumen séeb u loobilta'al ik Péetlu'um tumen fenómenos Hidrometeorológicos, meeta'ab le ba'alo'ob je'ela':

- Formarta'ab jump'éeel comité uti'al u kanano'ob yéetel u táan óolalo'ob wa yaan talamilo'ob yo'olal Fenómenos naturales.
- Yanchaj múuch'táambalo'ob yéetel titulares de protección civil ti' le 106 Ayuntamientos yaan te' Péetlu'uma' yo'olal u yila'al yéetel u táan óolta'al tuláakal talamilo'ob yo'olal ik'alo'ob.

- P'a'at listoil 50 albergues wa ka téek k'a'abetchajak
- Úuch meyaj xan yo'olal u yila'al u mu'uk'a'ankuunsa'al jump'éeel paaklan áantaj, actualizar inventarios municipales yéetel xan ka ila'ak wa uts yanik le 1,127 albergues yaan te' Péetlu'uma'.

Beyxane', uti'al ka kanáanta'ak tuláakal jump'ít ba'ax yaan ti' u kajnáalilo'ob le Péetlu'uma', je'elbix tu yo'olal incendiioso', formarta'ab 12 brigadas tu'ux yaan 424 máako'ob t'oxa'ano'ob ti' 34 Méek'tankaajo'ob te' Péetlu'uma'. Yéetelo'obe', béeychaj u táan óolta'al 821 k'áak'o'ob.

FORTALECIMIENTO MUNICIPAL

Yéetel u tuukulil u mu'uk'a'ankuunsa'al jump'éeel certeza jurídica te' Péetlu'uma' yo'olal u yila'al u meyaj tu beel tuláakal u taak'in kaaj tu'ux ka béeyak u táan óolta'al tuláakal kajnáal; tu yo'olal le je'ela' yaan 313 nu'ukbesaj t'aano'ob, áanta'ab jurídicamente tuláakal Ayuntamientos uti'al ka béeyak u firmarta'al 215 convenios yéetel jejeláas Mola'ayo'ob yéetel xan Entidades de Administración Federal yéetel Estatal, beyxane' béeychaj u meyajta'al 136 temas verdes uti'al indicadores de Gestión del Programa Agenda para el Desarrollo Municipal; ts'áab xan asesoría técnica ti' 2,771 servidores públicos uti'al ka u kan u meyajto'ob tu beel u taak'inil kaaj yo'olal obras públicas. Máan k'ambil 1,394 obras, beyxane' capacitarta'ab 1,470 servidores públicos yo'olal u kaniko'ob u meyajto'ob jump'éeel ma'alob Administración pública.

GESTIÓN YÉETEL ADMINISTRACIÓN PÚBLICA

Jump'éeel ma'alob administración yéetel ma'alob finanzas k'ubik meyaj tu táan le kaajo', ma' chéen ku ta'aan uts tu yo'olal le jala'cho', sino ku ts'áaik u páajtalil u k'uchul tuláakal le áantajo'obo' ti' le máaxo'ob talam yaniko'ob ti' le mejen kajtalo'obo'. Tu yo'ola le je'ela', le jala'acho', tak tu chúmbalil u meyaje' tu yilaj u meetik ba'alo'ob yo'olal u líik'sik u yich yéetel u k'aaba' Yucatán.

Uláak' ba'al xane', jump'éeel ma'alob yéetel tuláakal u taak'in le kaajo',

tu'ux ku ye'esa'al tuláakal bix xu'upike', táan xan u meetik u mu'uk'a'anchajal le meyaj yéetel gestión y administración.

Beyxane', yéetel u ki'imak óolal le disposiciones federales te' péetlu'uma' yéetel xan ka béeyaj u yantal juntúul jala'ach maas nats' ti' u kaajale', túumbenkuunsa'ab instituciones yéetel xan Marco Jurídico tu paach jump'éeel sáask'ale'en meyaj.

GESTIÓN YÉETEL ADMINISTRACIÓN PÚBLICA

RECAUDACIÓN ESTATAL

Meyajta'ab jejeláas ba'alo'ob yo'olal u béeytal u yúuchul jump'éeel ma'alob meyaj tu'ux ma' u seen ya'abtal taak'in xupbil.

PRESUPUESTO BASADO EN RESULTADOS (PBR)

Le je'ela' ku kaxtik u táan óoltik tu súutukil la jejeláas talamilo'ob ku máansik le kaajo', le yo'olale' ku kaxtik bix u meyaj tu beel yéetel u taak'in le kaajo'. Ichil le meyaj'oba' ti' yaan jump'éeel publicación yo'olal Catálogo de Bienes y Servicios yéetel xan Reglas de Operación y Programas Presupuestarios; beyxane' ti' yaan xan jump'éeel capacitación yo'olal bix u meyajta'al indicadores yéetel xan u bix u xaka'lata'al jump'éeel ma'alob programa.

Tuláakal le úuchik u ts'áaik u yóol máak tu paach le meyaj', tu ts'áaj u páajtalil u k'uchul ik Péetlu'uma' yóok'ol u kúuchilil 7 tumen tu tak'ubaj ti' le ba'axo'ob ku kaxtik le meyaj beya' (hubo mayor grado de cumplimiento con este modelo de gestión).

U BÁALANTA'AL BIX U BIN MEYAJ'OB A'ALA'AN U YÚUCHUL

Ti' le ja'ab máanika' je'etsa'a u kuuchil tu'ux ku yila'a bix yuuchul meyaj te'e péetlu'uma', le je'ela' ti' ku chíikpajal ti' artículo 44 ti' u a'alamaj t'aanil planeción uti'al u mu'uk'a'ankuunsa'al le Péetlu'uma'

yéetel ti' xan ku ka' a'alik tu jeel artículo 41.

Te' ja'ab ku tso'olola' ts'o'ok u ts'okbesa'al 152 compromisos yéetel xane' ts'o'ok u máansa'al tu táan notario público, beya' yaan túun jump'éeel avance ti' kex 67%.

Beyxane', ichil le ja'ab ku tso'olola' ila'abe' yanchaj kex 4,000 máako'ob ooko'ob u yilo'ob jach ba'ax yaan te' sitio electrónico yaan te'ela', tu yilo'ob xan kex 8, 600 páginas.

U P'I'ISIL BIX U BIN U YÚUCHUL MEYAJ

Lela' jump'éeel meyaj uti'al u yila'al bix táan u meyajta'al le programaso', beyo' waj yaan tu'ux k'a'abet u tojkinsa'ale', ku beeta'al.

Ti' le meyaj', ts'aaj ojéetbil, Programa Anual de Evaluación 2016, tu táan Sistema de evaluación del desempeño (SED), uti'al u p'i'isil bix táan u yúuchul meyaj, weye' je'ets' ba'ax k'a'abeet u p'i'isil, ti' le je'ela' beeta'ab ka'alajún (12) p'iiso'ob, ichil le je'elo'oba' 7 jump'éeelale' úuch tu yo'olal ramo 33 ti' Presupuesto de Egresos de la Federación yéetel u yaalab 5 meeta'ab ti' Programas Presupuestarios Estatales; beya' u k'áat u ya'ale' p'i'is 62.7% yo'olal u xup Poder Ejecutivo Estatal.

Ti' túun le p'iiso'ob úucha' 11 jump'éeelale' ts'oka'an yanik ts'o'ok tak u jóok'ol u informeil ti' ts'áaja'an ti' Proceso de Identificación de los Aspectos Suceptibles de mejora yéetel ti' jejeláas ju'uno'ob yo'olal Opinión y de Trabajo. Tu yo'ola le je'ela' yaan u ch'aiko'ob 216 jump'éeelal recomendaciones ts'áaja'an tumen yaantakil

ajp'iiso'ob. Ichil le je'elo'oba' 70 xane' ts'áab tu yo'olal Evaluaciones de Diseño, 21 yo'olal Desempeño Estatal yéetel u yaalab 125 tsa'áab tu yo'olal Recursos Federales.

Uti'al u yila'al u bin u xímbal le meyajo', ichil le ja'ab máano' ts'áab xan jump'éeel sistema electrónico uti'al u p'i'isil programas públicos yéetel xan u yila'al bix u bin u ma'alobkiinsa'al tuláakal uláak' meyajo'ob ichil Sistema Informático de Evaluación del Desempeño.

Beyxane', yéetel u tuukulil u su'utul institucionalil le proceso ti' p'iiso' yéetel xan ka mu'uk'a'ankuusa'ak le mola'aya' (SED), jo'osa'ab ti' Diario Oficial tuláakal lineamientos ti' Sistema de Seguimiento y Evaluación del Desempeño yéetel xan u lineamientosil Mecanismos uti'al u yutskiisa'al tuláakal ba'ax yaan u yil yéetel meyajo'ob.

JUMP'ÉEL SÁASK'ALE'EN MEYAJ YÉETEL U PAACHILKUUNSA'AL CORRUPCIÓN

Yo'olal u kanáantal tuláakal u kajnáalilo'ob le Péetlu'uma', le Unidad de acceso a la Información Pública del Poder ejecutivo, súut bey Coordinación General de Transparencia y Acceso a la Información Pública yéetel u tuukulil ka u yáant tuláakal le Mola'ayo'ob ku meyajo'ob yéetel Administración Pública yo'olal u meyajo'ob tu beel je'elbix u k'áatik le túumben a'almaj t'aano'obo'.

Beyxane' ila'abe' jach k'a'abet u k'e'exel wa jayp'éeel nu'ukbesaj t'aano'ob yaan ichil Constitución Política te' Péetlu'uma' yo'olal u páajtal u tse'elel le páajtalilo'ob ku

ts'aabal ti' le jala'acho'obo' je'elbix: u jala'achil le Péetlu'uma', le máaxo'ob ku meyaj ti' Dependencias de la Administración Pública, u jala'achil Méek'tankaajo'ob, Diputados yéetel Consejeros de Organismos Públicos Autónomos del Estado.

CONTRALORÍA SOCIAL

Yéetel u tuukulil u k'uchul tuláakal le jejeláas áantajo'ob yéetel jump'éeel ma'alob meyaj ti' tuláakal u kajnáalilo'ob le Péetlu'uma', k'u'ub u cerficados 26 máako'ob chuka'an u k'aj óolalo'ob yo'olal Asesoría en Materia de Contraloría Social en la Administración Pública.

Yo'olal u tu'uch'ul yéetel u ye'esa'al tuláakal meyajo'ob ts'o'ok u meetik u mola'ayil Comité de Contraloría Social, ila'ab u táakbesa'al tak kajnáalo'ob ichil jump'éeel capacitación yo'olal Elaboración de Cédulas de Vigilancia yéetel xan Difusión de Mecanismos de Comunicación. Le je'ela' ti' meeta'ab ti' naajil xooko'ob de tiempo completo, naajil xook de calidad yéetel PROSPERA Programa de Inclusión Social.

Beyxane', k'a'am wakup'éeel propuestas ti' Premio Estatal de Contraloría Social, le je'elo'oba' ti' jóok'o'ob ti' le Méek'tankaajo'oba': Chaksinkin, Hochtún, Maxcanú, Samahil yéetel Teabo. Te'ela' chímpolta'ab yáaxile' u meyaj Comité Construcción de Baños Ecológicos ichil u noj meyajil PROSSAPYS tu kajtalil SanRafael tu Méek'tankaajil Maxcanú.

Yucatán

Gobierno del Estado
Comprometidos con tu bienestar
2012 • 2018